

SANAYİ DEVRİMİ TÜRKİYE’DE NEDEN YAPILAMADI

Konu: Sanayi Devrimi Türkiye’de Neden Yapılamadı

Konuşmacı: Halil Şener

Yer: Atılım Üniversitesi Seyhan Cengiz Konferans Salonu

Tarih: 28. 03. 2007

AYLA GÖĞKUŞ: Sayın Rektör, Sayın öğretim üyeleri, Değerli davetliler, Sevgili öğrenciler; üniversitemizin kuruluşunun 10. yıl etkinlikleri kapsamında Mucitler ve Araştırmacılar Derneği’nin Üniversitemiz Sivil Girişim ve Gönüllü Çalışmalar Koordinatörlüğü işbirliğiyle gerçekleştirdiği “Sanayi Devrimi Türkiye’de Neden Yapılamadı?” konulu konferansa hoşgeldiniz. Açılış konuşmalarını yapmak üzere Mucitler ve Araştırmacılar Derneği Başkanı Sayın Mustafa Köksal’ı kürsüye davet ediyorum.

Abdurrahim Özgenoğlu: Değerli hocalar, Sevgili gençler Evrensel kültür köklü geçmişini olan ulusların ortak değeridir. Evrensel kültür bilimle kökleşir, icraatlarla ivme kazanır. Hangi ulus milli kültürünü evrensel kültür ve sentezlemeyi en iyi şekilde başarır ise diğer uluslara önder olur, diğer uluslara sözünü geçirir. Türk tarihine baktığımız zaman son on yüzyıllık kesiti aldığımız zaman görüyoruz ki Türk liderlerinin bilginleri baş tacı ettikleri dönemlerde küresel düzeyde devletler kurmuşlar. Ne zaman ki bilime ve teknolojiye sırtlarını dönmüşler o zamanda tarihin derinliklerinde yok olup gitmişler. Özellikle Türkiye’nin gündeminde olmayan son 15 yıldır mücadelesini verdiğimiz bir husustan bahsedeceğim. Artık Batı’da bunu kabul etmeye başladı. Ortaçağ karanlığını aydınlatan bilginleri yetiştiren Türk ulusu olmuştur. Robot biliminin ilk kurucusu Sibernetik biliminin babası olarak bilinen Cezer-i Artukoğulları döneminde Türk ulusu yetiştirmiştir. Çağların en büyük tıp bilgini İbn-i Sina’yı Türk ulusu yetiştirmiştir. Cebir biliminin kurucusu Harezmi’yi Türk ulusu yetiştirmiştir. Yine çağların en büyük mimarı; Mimar Sinan’ı ve ismini şuanda sayamayacağım yüzlerce Türk bilgini bu ulusun bağrından çıkarmıştır. Özellikle şunu vurgulamadan geçemeyeceğim. Konuşmamı gündem gereği çok kısa tutacağım.

16. yüzyıl: Osmanlı 16. yüzyılın sonlarına doğru 17. yüzyılın başlarına doğru diyebiliriz, bilim ve teknolojiye neden geri kaldığının en bariz örneğini Takiyettin’in Rasathanesini yıkmakla yapmıştır. 1580 yılında o zaman bir İngiltere’de rasathane var. Ancak rasathane orada başka bilimsel çalışmalarda yapılıyor sadece rasathane olarak düşünmeyin. Bir de o zaman Osmanlıda var. Osmanlıda o zamanki bilimsel veriler tez yayınlarını incelediğimiz zaman 3–5 yıl daha ileride. Her şey daha ileride yapılıyor ve böyle bir araştırma merkezi bir kuyruklu yıldız görünüyor. Arkalarından veba salgını başlıyor burada bilim adamlarının mikroplarla yıldızlarla uğraşmasından kaynaklandığını varsayarak bir gecede top atışıyla yerle bir ediliyor. Arkadan Ramazan geliyor. Ramazan ayı hangi gün başlayacak, oruç ne zaman başlayacak bunu tespit edecek Osmanlı coğrafyasında insan bulamıyoruz ve Fransa’dan uzman getiriyorlar. Onları da istihbarat çalışması yaptığı gerekçesiyle kovuyorlar. Ardından İngiltere’den getiriyorlar. Onları da yine aynı şekilde istihbarat çalışması yaptığı için kovuyorlar ve nitekim hatim hoca ve talebeleri bugünkü rasathanenin eski halini kurana kadar bu serüven devam edip gidiyor. Maalesef hatim hocanın yaptığı o rasathanede II. Meşrutiyetin hemen ilanından önce yapılan isyanla o da bir gecede yok ediliyor. Cumhuriyet Dönemine kadar bu çalışmalar devlet bazındaki çalışmalar ki bunu Halil hocam size daha geniş biçimde açıklayacak.

Bu serüven devam edip gidiyor. Bilimsel kültür, teknoloji kültürü idealistlerin çabasıyla Cumhuriyet'e kadar geliyor. Ortada zaman zaman devlet politikası beliriyor ama her nedense bir şekilde bu yıkılıyor, yok ediliyor aradan yüzyıllar geçiyor dünyanın en büyük ülkesi birkaç kıtaya egemen olan bir ülke tarihin derinliklerine gömülüyor. Şimdi Cumhuriyet dönemimize geldiğimiz zaman çok büyük bilginlerin çıktığını biliyoruz. Biliyorsunuz bunların bazılarının tanırınız. Cahit Arf gibi matematikçilerimiz, Behçet hoca gibi hukukçularımız ve daha niceleri. Ancak ben size bugün bir sürpriz yapayım dedim yönetim kurulu üyemiz kendisi tıp doktoru olmasına rağmen hem tıp sahasında hem de başka konularda bundan 3-4 sene önce mucitlik dünyasına girdi ve arkadaşlar türkiye'nin gündemine oturdu yani büyük holdingler bile bunu yapamıyorlar. 4 yılda 50 patent almayı başardı. 50 buluş yaptı. Şimdi sizlere kısaca hitap edecek. İsmi, Orhan Seyfi Aksakal. Şuanda yanımızda. Unvanından fazla bahsedilmesini istemez kendisi. Çok olgun bir ruh hali vardır. Efendim kendisini alkışlarınızla davet ediyorum.

ORHAN SEYFİ AKSAKAL: Atılım Üniversitesi'ne teşekkür ediyoruz bu nazik davetleri için. Zaten başkanımız o kadar güzel anlattı ki. Ben kısaca zaman fazla olmadığı için bu buluş süreci mucitlik süreci nasıl gelişti ondan bahsetmek istiyorum. Daha geniş zamanda inşallah daha detaylı konuşacağımızı düşünüyorum. Bugün bu kadar çok buluş nasıl oldu bunun ipuçlarını vermem için sayın başkanım beni buraya davet etti. Bu işin global boyutu ancak buluş süreci nasıl başlıyor. Önce soru sormaya başlamamız, soru sormaya yönelmemiz gerekiyor. Bu niçin böyle, burada bir sorun var mı? Bu sorunu geçiştirmeden acaba bu sorunu çözmek için bir durup düşünebilir miyiz? Benim sürecim böyle başladı. Ben zor ameliyatlar yapıyorum hastanemde. Hakikaten derinlerde ameliyatlar yapıyorum. İlk buluşta oralardaki sorunları çözmekle başladım. Şuanda dünyada orijinal olan buluşlarım var bu konularda ama sorunla karşılaşınca başlıyor. Ordada durmadım sorunu nasıl çözerim diye. Biraz yoğunlaştım. Dünyada yoksa ben niye uğraşayım diye değil. Bu aşamayı geçtiğinizde bir yeni boyuta geliyorsunuz. Çözebilir miyim acaba? İlk filmlerimiz başarısızlıkla geçebiliyor. Çünkü son hale getirme sürecinde bir ürünü acemilikler yapıyorsunuz, daha sonra geliştiriyorsunuz ama önce başlamamız gerekiyor. En basit şeyi bile sorarak başlamak lazım mucit bir şeyi keşfetme çok ideal gelebilir size ama çok basit bir şeyi bile çözmek için bir jimnastiği yapıyor. Herkes yapabilir ve süreç o zaman başlar. Bir yerde tıkaabilirsiniz. Yardım isteyebilirsiniz. Dernek üyesiyim ben. Dernekte yönetim kurulu üyesiyim. Sayın başkan ve biz Hacer hocam (burada) TÜBİT'ta. Böyle konulara yardımcı olmak için biz zaten gönüllüüz. Zaten gönüllük bu işin olmazsa olmazı. Biz yardımcı olmak için zaten hevesliyiz. Yani özetle soruyu sormaktan kaçınmamak gerekiyor. Ben çözebilir miyim sorusunu çözebilirim herhalde ile başlamakta fayda var. Yavaş yavaş bir şeyler gelişebilir. Biraz da zamana bırakmak lazım tabi. Zorlamamak da lazım illa bir şey çıkaracağım diye. Evet, bir eleştirel bakış gerekiyor özetle her şeye çevremizdeki her şeye eleştirel bir bakış gerekiyor. Bu niye böyle duruyor? Bu niye böyle duruyordan başlayabilirsiniz işe. Bunu bir arkadaş keşfetmiş ama her basit şeyin bir karşı tezi olabilir. Böyle böyle süreciniz başlayabilir, zordur. Böyle bir sürece başlayacaksınız da. Sayın başkanım ben şimdilik bu kadarla bırakmak istiyorum.

AYLA GÖĞKÜŞ: Mucitler ve Araştırmacılar Derneği Başkanı Sayın Mustafa Köksal ve Mucitler Ve Araştırmacılar Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Sayın Orhan Seyfi Aksakal'a teşekkür ediyoruz. Dr. Halil ŞENER'in sunusuna

geçmeden önce özgeçmişlerini okumak istiyorum. Lisans öğrenimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi işletme bölümünde yaptı. Ardından yüksek lisans düzeyi eğitimi için Ankara Üniversite Siyasal Bilgiler Fakültesine gitti. Daha sonra İngiltere’de Manchester Üniversitesi’nde Kalkınma İktisadı Yüksek Lisans Programına devam etti. Yurda dönüşte yine Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora seviyesi çalışmalarına geçti. Sayın Şener Amerika Birleşik Devletleri’nin Boston kentinde 3 üniversitede karma bir program yürüttü. Boston kentinde organizasyon tasarımı, MIT Slooc Management School’da finansal piyasalar ve Harvard Kennedy Government School’da Political Management Institutional Leadership ve kamu müteşebbisliği eğitimlerine katıldı. Sayın Şener, IMF Enstitülerinden de ülkelerin makro finansal yönetimlerinin programlaması eğitim alarak uzman oldu. Dünya Bankasında staj yaptı. New York finansal bölgesi içlerinde Morgan Guarauty Salamon Brothers, Citibank’da bulunduğu çeşitli finansal kurumlarda küçük stajlar ve incelemeler yaptı. Mesleki hayatına ve Devlet Planlama teşkilatına uzman yardımcısı olarak başladı. Bu dönemde Türkiye’de sermaye malları sektörünün geliştirilmesi projesinde çalıştı. Bu kendisine makine imalatı ile yerel sanayi kalkınması arasındaki ilişkiyi kurmasını sağladı. Daha sonra Sayın Şener, daha uzman yardımcısı iken Devlet Planlama Müsteşarı’nın özel hizmetinde çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra da zamanın başbakanının yanında küçük grup halinde ekonomik kurumların koordinasyonu işinde özel müşavir olarak çalışmalarına devam etti. Devlet Planlama Teşkilatında kalkınma planlarının hazırlanmasına katılan Şener daha sonra sanayi ve kobi politikaları ve AB ile mali işbirliği ve müzakereler konularında görevler yürüttü. Bir dönem daire başkanlığı yapan Şener, halen müsteşarlık müşaviri olarak görevini sürdürmektedir. Sayın Şener’in işletmelerde teknoloji politikaları, işletme birleşme ve devralmaları, Türkiye teknoloji transferi konsepti ve transfer ajansı projesi gibi çalışmaları yanında Türkiye’nin sanayi ve kobi stratejilerinde önemli katkıları söz konusudur. Sayın Şener’i sunumlarını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

HALİL ŞENER: Şimdi arkadaşlar bugünkü sunumumuz kısaca şöyle bir damardan girerek anlatmaya çalışayım. Hani biz bir zamanlar Türkler büyük bir devletti ya. Güçlü bir devletti ya. Ondan sonra bizim gücümüz böyle kademe kademe azaldı dünyada diğer ülkeler gittikçe büyüdüler. Şimdi bu tersine dönüş içerisinde biz iyi durumumuzu korumayı başaramadık. Tabii hep beraber şunu biliyoruz ki Batılı ülkeler sanayileştiler. Biz ise bu sanayileşmeyi beceremedik. Neler yanlış gitti. Aslında Batılı ülkeler neyi başarmışlardı, biz onların başardıklarını ne zannettik, ne kadar doğru ne kadar yanlış anladık, kendimiz de hangi aşamayı geçmek için bir takım tedbirler düşündük, bu tedbirler isabetli miydi? İsbetli değil miydi? Bugüne nasıl geldik? Bugünkü sunuşumuz kısaca bu Türkiye’nin hikâyesidir. Şimdi sunuma başlamadan önce Türklerin iktisadi hayatının kökenlerine de değinmek istiyorum. Şimdi eski Türklere bakıyoruz bunlar Asya bozkırında yaşayan boylar halinde aşiretler diyelim obalarda yaşayan insan toplulukları. Çok fazla kent hayatı yok ve bireysel ekonomik davranış yani egoizme dayalı mal biriktirme bunların iktisadi teşebbüslerde bulunma özellikleri sayılır. Buna karşılık toplu hareket etme paylaşım ve dayanışma içinde yaşama özellikleri çok. Bu bizim kültürel kökenlerimizden bir tanesi. Bir diğer kültürel kökenimiz Müslüman olduktan sonra edindiğimiz bir İslam kültür dermesinden kültür aktarmalarıdır. Arapların ya da ilk Müslümanların bizden ciddi bir farkı var. Onlar ticareti iyi biliyorlar. Onlarda da çok fazla kent hayatı gelişmiş değil ama ticaret hayatı gelişmiş. Bildiğiniz gibi Hz. Peygamber meslek olarak tacirdi. Şimdi biz bu kökenden geliyoruz ama

daha çok Türklerin davranışı bu, Orta Asya özelliklerini taşıyor. Türkler daha doğrusu genel Türkleri değilde bizi kastedelim; Selçuklular sonra Osmanlılar. Bunlar devlet oldukları zaman Tahranın güney kentinde devlet oldukları zaman, yazılı bürokrasi devlet memurlarının çoğu Parsalardan oluşuyordu. Yani Parslarla Türklerin ortak devleti ama egemenlik Türklerde, İcra makamlarından çok Parslarda. Meşhur bir vezir var. Vezir Nizam-ül Mülk. Şimdi bu adamcağız Türk kabilelerinin özelliklerini inceliyor ve bunlar da bireysel ekonomik davranışın az olduğunu, askerlik yönünün çok olduğunu, toplu organizasyon olduğunu görüp tımar sistemini ilk o kurguluyor. Daha sonra da Selçuklunun ömrü boyunca devam ediyor. Osmanlıda da devam ediyor. Size çok tuhaf gelecek bir şey söyleyeyim. Sovyetler Birliğinde de devam ediyor. Fakat adı da tımar değil o zaman. Sovyetler Birliği sistemine yol açan kendi düşüncelerini kurgularken dalma Batı dünyasının kültürel geçmişini eşelemiş ama Doğu dünyasının kültürel geçmişini eşelememiş ya da doğrudan aktarma yapmışsa bunları kaydetmemiş diyelim. Şimdi Türkler niye başarılı oldu? Evvela onu sormak lazım. Şimdi Vezir Nizam-ül Mülk tımar parsellerini kurduğu zaman bir parselden toplanan gelire bu parselin başına yönetici olarak konulan asker önce kendisi bir asker besliyordu sonra o verginin bir kısmını merkeze yolluyordu. Şimdi bu sistem öyle bir sistemdi ki ne kadar çok yer işgal ederseniz o kadar çok tımar parselleriniz oluyor. Tımar parselleri çoğaldıkça yetiştirdiğiniz asker de çoğalıyor. Dolayısıyla devletin ordusu büyüyor. Yani gittikçe kendi kendini büyüten bir savaş makinesi. Çok basit anlattım. Eğer oyunun kuralları değişmeseydi yani bilim teknolojik gelişmelerde toplumsal iktisadi davranışların organizasyon büyük değişiklikler geçirmeseydi bu kendi kendini büyüten sürecin bu savaş makinesine bu organizasyonun Avrupa'yı silip süpürmesinden daha tabii bir şey yoktur. Sınırlarda doğal sona ulaşacak bir süreç başka hiçbir engel taşımayacak.

Size basit bir soru sormak istiyorum. Şurada da kâğıtlar dağıtacağım. En sonunda bu görmüş olduğunuz o kâğıtlarla birisi bana tutanak yapabilir mi? Görüşlerinizi karşılaştıracamız. Soru şu; hani uzay yolu filmlerinde zamanla yolculuk vardır. Siz şimdi 21. yüzyılın başını yaşayan insanlarsınız. Osmanlıda görkemli günlerinden bugüne kadar neler olup bittiğini tarih kitapları yazıyor. Batı âleminde, Amerika'da dünyada neler olduğunu da gazetelerden öğreniyorsunuz. Soru şu; Zamanda yolculuk olsaydı Türk devletinin bu çöküşe giden kaderini değiştirmek için ne zamana giderdiniz? Kiminle görüşürdünüz? Ne görev isterdiniz ve ne tür önlemler alırdınız? Şimdi burada ne zamana gideceğiniz ne görev alacağınız çok önemli tarafı değil. Ne tür önlemler alacağınızı kâğıtçılara yazarsanız, altlarına da adınızı, soyadınızı yazarsanız en sonunda da onları toplar ve bu sunumun sonuçlarıyla karşılaştırırız. Sizler de karşılaştırırsınız. Bloknöt kâğıtlarına da yazabilirsiniz. Şimdi ben Osmanlı nasıl niye başarılı oldu derken size tımar sistemini gittikçe kendi kendini büyüten bir kurum olduğunu söylemiştim. Buna ilave bir özellik daha var. Hani "Büyük Güçlerin Yükselişi Ve Çöküşü" Paul Kennedy, aranızda okuyan var mı bilmiyorum. Avrupa hiçbir zaman Romanın yıkılışından sonra bir daha birleştirilemedi. Birleştirme gayretleri oldu ama güç sayısı en az beşe indirgenemedi. Bire indirgenemedi. Hani biz Anadolu'da dağıldığımız zaman tekrar bütünleştirme süreçleri oldu ya gerek Osmanlıda gerek Selçukluda. İşte Avrupa'da da bütünleştirmek için çalışmalar oldu ama beşten aşağı indirilemedi. Bir güç fazla kabardığı zaman ötekiler hedef hemen koalisyona girdiler ve birbirlerini yediler. Şimdi Avrupa en az beş güce bölük olduğu için ve bunlar her zaman birbirleriyle ittifak halinde olamadıkları için o beşinin büyüklüğü

toplamının eşit mertebede olan onu da geçmiş olan Osmanlının bir avantajı daha vardı. O beş gücü birbirine karşı kullandı.

Hocam o beş güç hangileri? Yani ben tahmin var da.

HALİL ŞENER: Şöyle diyelim Fransa, Almanya, zaman zaman İspanya bir ara Hollanda büyüktü. Sonra İngiltere gelişti. Rusya bunlar. İtalya sonradan birliğini tamamlayabildi. Bir ara İsveç krallığı. Bunların yerleri, büyüklükleri oynadı zaman içerisinde ama beşten aşağıda indirgenemedi. Hâlbuki Almanlar kutsal Roma Germen İmparatorluğunu Avrupa'yı bütünleştirmek eski Roma'yı tekrar kurabilmek için uğraşıyorlardı. Napolyon Moskova'ya kadar Roma'yı tekrar kurmak için gidiyor. Bütün Avrupa'yı birleştirmek için gidiyordu ama başaramadılar. Şimdi size garip gelecek eğer başarsaydılar Avrupa bu şekilde gelişmezdi, sanayi devrimi olamazdı, biz eğer onların toplamından biraz daha kuvvetli olsak onlar bizi göçeremezdi. Doğrumu? Tarihin analizini ben böyle yapıyorum. Şimdi bu Osmanlı monoblok gövde olmanın avantajını kullanan gittikçe genişledikçe daha çok tımar parselleri kurup oradan daha büyük ordulara ulaşan Osmanlı rakiplerini birbirine karşı oynayan Osmanlı ne oldu da inişe geçti. Deminki sorunun birazcık cevabını vereyim. Ben diyorum ki ben olsaydım; Viyana önlerinde Kanunu Sultan Süleyman'a giderdim. Ve derdim ki beyefendi ben 21. yüzyıldan geliyorum gelecekte bu görkem kalmayacak, işler tersine gelişecek, senin kavmin ihtişam yerine biraz sefilleri oynayacak, tıpkı koyundan bir ulus doğup oradaki Kızılderili kabilesini mahvetmesi gibi. Bir gün Kızılderili reisi bir rüya görür onu tabir ederler. Rüyasında atalarından biri diyor ki: Koyundan bir ulus doğacak ve bu genişleyip genişleyip bütün Amerika'ya yayılacak. Adam bunun kaygısından bir başka Kızılderili kabilesini toplayıp kendisi yirmi bin kişilik bir ulus olabiliyor. İngilizler de bir gemiyle gidiyorlar sayıları ine ine 150 e iniyor, bunda ilginç olan odur ki kızı İngilizlerden birine aşık oluyor bu İngilizlerin tamamının düşüp ölecekleri zaman bunları kendilerine gıda maddeleri veriyorlar. "Thanks Giving Day" dedikleri günde Amerikalılar tanrıya şükrederler. Tamam, güzel de hiçbir zaman da onlara teşekkür etmezler. Bu iş bu kadar da gariptir. Şimdi önlemler kısmını sonraya bıraktık.

Avrupa neden değişti? Neden başarılı oldu? Ne diyor uzun menzilli gemilerde topları olan gemiler yapacaklar, makineler yapacaklar, senin medeniyetin çökecek. Bana sadrazamlık ya da vezirlik ver ki kurtarıcı önlemleri alayım. Ne oldu da Avrupa yükselişe geçti. Kabarmaya geçti biz kaybettik. Ben bunu şöyle analiz etmek istiyorum. Büyük önlemler yazmadım. Avrupalılar büyük bir devrimin içinden geçtiler. Geçerken bu devrimim niye olduğunu bilmiyorlardı. Bilselerdi zaten o bilgi yayılırdı. Belki biz de kopya ederdik, biz de öğrenirdik. Çok yakın zamanda bu iş tutarlı bir şekilde analiz edilebiliyor ve bunun tam çözüldüğünü sentetik sanayi devrimlerinin yapılabilmesinden anlıyoruz. Sanayileşme gayretlerinin Osmanlının Batılılaşma tekrar kalkınmaya çalışma gayretlerini biliyoruz ama bunlar başarıya ulaşmış ve günümüzde daha sonra örneklerini vereceğim sentetik yani suni yapay sanayi devrimlerinden değil. Şimdi Avrupa'nın bu başarıya ulaşmasının tabii gerekçelerini şöyle sıralamak istiyorum. Ben diyorum ki bu sanayi devrimi Avrupa'da oldu ama en iyi bu lokosyonda olabilir ve de onun için oldu. Bir takım sebepler en iyi orada örtüştü de onun için oldu. Yoksa orada olması istendiği için olmadı. Bu sebeplerden aslında 15-20'ye kadar çıkan gittikçe daha detaylı şeyler tevatür ettirebilecek sebeplerden son derece mühendis mantığına indirgenebilen bölüm mekanik

basite indirgenmiş düşünsel bir çözüme bizi ulaştıracak birkaç maddeyi ben size sıralamak istiyorum. Şimdi biliyorsunuz önce Rönesans dediğimiz bir düşüncede gelişmeler başladı. Sonradan sanayi devrimini takip eden gelişmeler ve Avrupa kabarnasını görüyoruz. Şimdi ilk başlangıç ateşi neden İtalya'da oldu. Benim iddiam şu; karaya kilitli bir coğrafyada mesela Macaristan'la olmazdı. Mesela ne olsun. Asya'nın ortasında bir yer Kazakistan'da olmazdı. Bir de başka ne olsun. Moğolistan'da olmazdı. Çünkü karaya kilitli bir ülkede en fazla iki, üç bilmediniz dört tane komşunuz olur. Etkileşime girebileceğiniz ama deniz kenarında olursanız o denizin çeperlerine yer alan bütün toplumlarda etkileşim içine girersiniz. Tacirler, kaçaklar, bilim adamları, fikir adamları, sanatçılar gelir giderler ve nopal sızmasına neden olur. Peki, neden bu Akdeniz? Çünkü denizin özelliği iletişimi sağlaması insanlar arasında. Başka denizlerde var ama başka denizlerde henüz ulaşım çok rahat değil. Biliyorsunuz Amerika sonradan keşfedildi. Çünkü Atlas Okyanusu yolculuk için o kadar rahat değil.

MUSTAFA KÖKSAL: Özür dilerim ben bir açıklamada bulunmak istiyorum. sözcükler Türkçe'de kullanılsa veya açıklayarak yaparsak sevinirim hocam.

HALİL ŞENER: Şimdi insanın akciğer çıkarsanız bir masada ütöleseniz onun yüzey genişliği üç futbol sahası oluyor. Yani havayla temas yüzeyi genişletilmiş. İşte deniz kenarında olan bir ülkenin de diğer toplumlarla temas yüzeyi bu kadar geniş. Dolayısıyla bu işin İtalya'da başlaması ne bileyim Moğolistan'a göre Macaristan'a göre çok daha büyük avantajın İtalya'da olmasından ileri geliyor. Kaldı ki İtalya'da şöyle Akdeniz'de şöyle orta göbeği güneye de uzamış. Kendisinden bir önceki medeniyetin devamını da konuşuruz. Araplarda ticari kültür aktarması bilgi aktarması olabiliyor. İtalya'nın bir başka özelliği daha var. İtalya'dan bahsettik. Akdeniz'den bahsettik. İtalya, Fransa ve Almanya'nın arka bahçesi. İtalya'yı bir Fransızlar işgal ediyor, bir Almanlar. Emme basma tulumba gibi. Dolayısıyla İtalya'ya sızan bir bilgi kültür birikimi Fransa ve Almanya'ya kaymakta zorluk çekmiyor. İtalya'nın bu özelliği de var. Bir başka kritik nokta daha var. Oda bana göre İngiltere'nin Avrupa'nın gölgesinden kurtulması. Bu neden diyeceksiniz. Eski çağlarda zaman zaman büyük hastalıklar belirdi. Büyük kıtlıklar belirdi. Büyük bir insan zenginliği tahrip olabiliyordu. Toplumsal düzen tahrip olabiliyordu. Medeniyetler tahrip olabiliyordu. Peki, sürekliliğin kesintiye uğraması bir medeniyet birikiminin bir ülkenin tahrip olması nerede engelleniyordu? İngiltere'de. Çünkü o yıkım İngiltere'ye sıçrayan bir yıkım. Yıkım sonrası Avrupa'ya İngiltere'den yıkım öncesi tepki birikimi tekrar aşılabilir. Bu çok büyük bir avantaj. Zaten sanayi devriminde de göreceğiz İngiltere'de bir şeyler başlıyor. Avrupa'da yeniden icat edilmiyor. İngiltere'de nereden çıktıysa oradan bu noktada devam ediyor. Son özellik bitmiş özelliklerden bir tanesi Almanya. Şimdi biz ticarete yani iktisat kuramının içerisinde ticarete şunu biliriz. Deriz ki; Fiziksel sınır engelleri ne kadar az olursa tabii taşımacılık ulaştırma engelleri ne kadar az olursa insan toplulukları arasında kültürel ve ticari engeller o kadar az olur. Etkileşim o kadar çok olur. Peki, Almanya için söyleyin. Avrupa'nın şöyle orta düzeyinde dümdüz bir alan, Almanya'nın bir özelliği daha var: Bu insanların dinleri, dilleri, örfleri aynı. Bu şu demektir. Bir tacir bir yerden bir yere gittiği zaman evlenebilecek, yerleşebileceği, görüşebileceği, ticaretini yapabileceği. Bu Almanya'nın alanı için büyük bir imkân sağlıyor. Daha sonra geldik en önemli özelliklerden birine; Romanın yıkılmış olması. Arkadaşlar Roma İmparatorluğu insanlığın bir dönemi için ve sadece şanslı kesimi için büyük bir mutluluk dönemidir. Roma İmparatorluğunda ordunun birkaç görevi vardır. Tabii birincisi Savunma

Bakanlığı diyelim. İkincisi ulus inşa etmek için Kültür Bakanlığıdır. Üçüncüsü Ulaştırma ve Ticaret Organize etmek için yollar yapacak hatta Bayındırlık Bakanlığıdır. Roma ordusu bir bölgeyi işgal edince oranın göbeğine şöyle bir anfi tiyatro yapar. Bunun amacı şudur. O yöredeki insanlar oraya toplanır. Orada onlara nutuklar verilir, oyunlar oynanır, Roma'nın dili oradan öğrenilir, örtü, görgüsü oradan öğrenilir. Sadece anfi tiyatro yapmazlar bir de hamam yaparlar. Görkemli bir hamam. Bunu da Kartacalılardan görmüşlerdir. Kartacayı yıktıklarında evlerde banyo olduğunu görmüşler. Bakmışlar çok çağdaş çok ileri bir şey. demişler ki bunu biz alalım ama Roman düşünürlerinden birisi demiş ki alacağız ama farklı uygulayacağız. Çünkü Sardunya adasında kendilerinden önce dev bir devlet olan Kartacayla savaşırken onların akrabası olan Finikeliler Kartacalılara yardım etmediler. Kartacanın vatandaşları olan Sardunya adasının insanları Kartacalılara yardım etmemiş. Fenikelilerle Kartacalıların özelliği Almanya'daki Türklerle, Türkiye'deki Türkler gibi. Fakat Kartacalılar Romalılara silah sıkmış. Romalılar bunun üzerine demişler ki devlet olabilirsiniz, bir alanı işkâl edebilirsiniz ama oradaki insanları sizi seven sizinle kader birliği yapan vatandaş yapmak zorundasınız. Bunun üzerine Roma devleti kurarken o egemenlik alanında bir de Roma ulusu oluşturalım demişler. İşte bunun çalışmalarından birini de ordu yapıyor. İşte yolların yapılması, anfi tiyatroların yapılması hamamların yapılması Roma ulusu oluşturmak için. Hatta daha sonra tek bir dinde bütün ulusu buluşturmak için Hıristiyanlık yayılırken ondan hatta daha geniş yörelerde bazı yörelerde eşit rakip başka bir inanç daha varmış. Devlet olarak öbür inancı engellemişler ve demişler ki; tek tip bir inançla bir ulus oluşturacağız Paganizmden Hıristiyanlığa geçerken böyle kasıtlı bir politika izlemişler. Şimdi hamamı es geçmeyelim. İşte o Kartacalı'da gördükleri o hamamı demişler ki ketlerin ortasında bir anıtsal yapı olarak bu hamamı yapacağız. Bunun yanına da Dalmaçyalı, bir İspanyol bir Kuzey Afrikalı Kuzey Afrikalı olarak girecek ama hamamdan Romalı olarak çıkacak. Romalı böyle oluyor. Şimdi bu Roma'da şundan bahsettik. Roma neden yıkılmıyordu? Roma bir mutluluk dönemi verdi. Zenginleri anfi tiyatrolarda oturuyorlardı. Malın mülkün sahibiydiler ticaretteki yönetici, tacir sınıftılar ama üretimi yapan tarlada tabanda çalışan kölelerdi ve bu köleler ürünleri sırtlarında getirlerdi çok basit araçlarla getirirlerdi. Bu bin yıllık mutluluk döneminde üretim araçlarının teknolojisi hiç değişmemiş arkadalşar. Roma yıkılmasaydı Allah bilir bu üretim teknolojisindeki durağanlık aynen devam edecekti. Belki mermer yapıları olan görkemli askeri kılıçları gerektiğinden bahsettik. Şimdi kırılma noktasında olan ortamlarda belki o çağın güzelliği içerisinde insanlar yaşayacaktı ama sanayi devrinde makineleşmeye ulaşamayacaklardı. Bildiğiniz gibi Amerika icat edildiğinde Güney Amerika'daki İnka devleti de Romalılar düzeyindeydi onların kılıçları falan vardı Romalılar gibi görünüyorlardı. Onun üzerine geçememişlerdi. Demek ki onlar Roma'yı yıkmayı bilememişler. Şimdi Almanya'nın öneminden bahsettik. Romanya'nın yıkılması bahsedeceğim.

İnsanlığın gelişmesi çok uzun bir süre şöyle çok az bir eğimle olmuş. Bu binlerce yıl hatta on binlerce yıl böyle sürmüş ama bir noktaya geliyoruz ondan sonra bunun eğimi birden değişiyor. Diyoruz ki bu noktaya sanayi devrimi diyoruz. Hâlbuki şuradan kırılıp eğitim değişmeseydi belki insanlığın nüfusu bu kadar artmayacaktı, sanayileşme bu kadar olmayacaktı, çevre kirliliği bu kadar olmayacaktı. İnsanlar tabii zengin sınıf üst sınıf mutlu olacaktı azınlıkta köle olarak yaşayacaktı. Ne oldu da bu kırılma gerçekleşti. Benim kurumuma göre bu kırılmanın birkaç özelliği var. Bunlardan bir tanesi Almanya'da cereyan ediyor. Daha önceden iktisadi verimlerin kaderi neydi, Almanya'da ne değişti,

bunu anlatmak istiyorum. İlk çağlardan bu yana tacir dediğimiz fenomen vardır. Tacir ne yapar bir yerden malları alır, öbür yere genellikle taşır ve bu arada taşıdığı pazarlamak istediği yerde malın değeri yüksektir bu aradaki seviye farkından para kazanır. Tacirin kervanlarını sürdüğü yol boyunca konaklama yerleri vardır ama tacirin güvenlik sorunları da vardır. Tacirler sürekli huzur içinde sürekli emniyet içinde maldan mülkten hiç talana uğramadan öyle kolay ticaret yapamıyorlar. İş adamının ya da tacirlerin, kazanıp kazanıp parayı biriktirdiler zenginlikleri, görkemli bir hale geldi. O zaman bir kral bir derebeye bunlar musallat olurdu ve aslanpençesini uzatır. Zenginliği fazla olup kaba kuvveti az olan insanların elinden bu zenginliği çalarlardı. Şimdi bu anlayışlar bir noktaya geldi değişti. Bunun değişmesi çok tesadüfî bir olayla olmadı. Öyle bir olay oldu ki bu değişikliğin dünyada gerçekleşebilmesi için en büyük olasılığın ortaya çıktığı bir an geldi ve bu kırılma o anda gerçekleşti. O anda Almanya'da birlik öncesi derebeylikler dönemidir. Bunu bir Almanya haritası varsayalım. Tabii o zamanlar bu harita söz konusu değildi. Küçük küçük derebeylikler vardı. Bir varsayıma göre 1400 ama ben tam sayısını bilmiyorum ama binin üzerinde. Şimdi farklı davranış geleneksel egoist davranıştan sapma en çok olasılığın en yüksek olduğu bir yerde ortaya çıkabilir. Şimdi bu 1400 derebeyinden bir tanesi derebeyi X aykırı davrandı. O aykırılık şuydu. Dedim ki tacire; Ey tacir ben senle bir sözleşme yapacağım. Sözleşmede şu; ben kılıcımla senin ticaretini koruyacağım. Sen de kazancından bana belli bir oranda vergi vereceksin. Tacir de bunu kabul etti. Bu çok olağandışı bir şey değildi. Belki daha önce başka yönetimlerle bunu yapmışlardı ama burada kırılma noktasını oluşturan derebeyinin bu 1400 tane aykırı derebeyinin sözünü tutmasıydı. Bu derebeyi sözünü tuttu ve tacirin önüne şu imkânlar açıldı. Bir defa operasyonlarında yani ticari seferlerinde başarı oranı yükseldi. Çünkü malları talan olmuyordu. Alacağı yerdeki fiyatlara bakıyordu. Diyelim ki Venedikliler alıyordu malları. İşte satacağı yerdeki fiyatlara bakıyordu. Aradaki fark maliyet hesaplarını yapıyor kar getiren operasyonları yapabiliyordu yani artık işlerin fizibilitesini yapabiliyordu. Başarılı operasyonları çoğaldı ve karı birikti. Karından efendi gibi vergisini veriyor ve tezgâhları malları talan edilmiyordu. Ortaya bir şey çıktı. Tacirin işleri büyüdükçe vergi de artıyor. Vergi gelirleri artan derebeyi ne yapar. Biz hani Osmanlıda tımar kurdukça ne yapıyorduk. Daha çok asker besliyorduk. Derebeyi de vergi arttıkça daha çok asker besledi. Hem derebeyli zenginleşti ekonomisi canlandı hem de beslediği askerler çoğaldı. Asker besleyen derebeyinin güçlenen derebeyinin ne yaptığını tabii herkes gördü. İlk hamleyi yaptı bitişikteki derebeyliği ilhak etti. Sonra ikinci bir hamle yaptı birini daha ilhak etti. Daha sonra birini daha. Bu adamın sırrı ne? Bu adam nasıl kuvvetleniyor da pat pat diğerlerini yenip ilhak ediyor. İnceleyenler bu da Alman bu adam niye bizden başarılı, sırrı ortaya çıktı ve yayıldı. Dediler ki tacir denen bir adam geliyor, mal getiriyor tezgâh burada kuruluyor. Peki, bu adamın ülkesiyle bitişik ülkeler arasında fiziksel sınır engelleri yok. O zamanlar daha dikenli tel icat edilmemiş. Filanca tepeden filanca nehre kadar bir derebeylik oradan öbür tarafa öbür derebeylik oradan öbür tarafta da aynı dili konuşan aynı kültürden aynı köken Almanlar. Bir şey daha yapıyorlar bu Almanlar. Tacir derebeyi x alanında tezgâhı kuruyor ama şuradaki adam buradaki Almanlar alışverişe geliyor. Dolayısıyla ilk defa kendi sınırları dışındaki talebe satış yapan yani ihracat yapan bir ülke. Dolayısıyla gelir kendi ülkesine geliyor, istihdam kendi ülkesine geliyor. Bitişik ülkedeki gelirler azalıyor, istihdam azalıyor. Bu ülke kuvvetleniyor. Yandaki ülke zayıflıyor. Sonradanda askeri olarak imhak ediyor. Bu durumu çözdükten sonra diğer derebeyleri dediler ki bu işin çaresi. Biz de tacir aynı hukuku sağlayacağız. Dolayısıyla bir sapkın davranış bütün Almanya

genelinde işadamına hukuk sağlamayı yağınlaştırdı. Yani bugünkü piyasa ekonomisi hukuku bir profesörün bir felsefecinin, bir düşün kurgulamasıyla değil Almanya'da hayatın pratiğinden geçti ve bütün Almanya'ya yayıldı sonrada Avrupa'nın temel değerlerine bir şey oldu. O kadar temel değerlerinden oldu ki, diyelim ki Almanya ile Fransa birbirine komşu, siz Almanya'nın Fransa sınırında bir tacirsiniz, Alman Fransız kavgası oldu ve sınır geldi böylece. Siz Fransa tarafında kaldınız ama Almansınız. Sizin fabrikanızı elinizden almıyorlar. İşte senin gibi kötü Alman düşman demiyorlar. Sen artık Fransız vatandaşısın vergini bana vereceksin işletmene devam edeceksin diyorlar. Hani bu yüzden bizde de tedbir olarak devlet dururken bazı şeyleri özel sektöre devredelim de sınır dışında kalanları yabancılar devlet olarak el koyamasın özel şahıslar üzerinde Türkler ve Müslümanlar da kalsın düşüncesi de buna dayanır. İşte bu Avrupa'nın kabarmasının 3 ana kanalından birini oluşturdu. Piyasa ekonomisi hukukunun Almanya'da yardım pratiğinden tutunda icat olması. İkinci bir icat var.

Hocam en son mu Osmanlılara geçecekti? Mesela şeyde Avrupa'da bu oldu da bizde buna karşılık bir şey olmadı mı?

HALİL şENER: Geleceğim. Mesela burada bir örnek yazmışım. Avrupa'da özel sektöre bu kadar saygı gösterilir mi bizde bir fıkra vardır Yavuz Sultan Selim belki böyle bir iş yapmamıştır. Mısır seferini yaparken bir iş adamından borç aldığı söylenir sonrada denir ki devletin kişilere borçlu olması yanlıştır, kişinin devlete borçlu olması doğrudur der. Bu çağdaş gelişme için kalkınma için son derece yanlış bir düşüncedir. Dogmatiktir, ideolojik gelebilir, güzel gelebilir, devleti ululayan bir yaklaşım, toplumcu bir yaklaşım gelebilir, milliyetçi bir yaklaşım gelebilir. Hissi olarak sevebiliriz ama o olayın süreci mekanik ilişkileri açısından çarkı tersine çevirir. Bu da bizim yanlış anlayışlarımızdan küçük bir örnektir.

Soru: şimdi Almanya ile ilgili bir harita çizmiştiniz ya hocam. şimdi benim sorularım size şey gelebilir. Çünkü ben bunu çok iyi bilmiyorum. Acaba biz bu yandaki ülkeyi almaya sonra birazcık daha öbür ülkeyi almaya mı çok takıldık Osmanlı olarak?

HALİL şENER: Oyunun kuralları değiştiğinde biz ülke anlayışını da bitirmiştik. Tarihe geçmiştik. şimdi arkadaşlar bize tarih kitapları yanlış bir şey öğretmiş. Derler ki Avrupa'da buhar gücü icat oldu ve üretim buhar gücüyle yapılamaya başlandı, biz bunda geri kaldık ondan kaybettik. Bu benim çözümleneme göre benim hipotezim. Bu son derece yanlış bir düşüncedir. Bana göre sanayi devrimi buhar makinesinin icat edilmesiyle olmamıştır. Onu takip eden kurumlaşmayla piyasa ekonomisiyle, reaksiyona girmesiyle olmuştur.

MUSTAFA KÖKSAL: Buhar makinesi de icat edilmiş olmasaydı o sanayileşmede olmayacaktı.

HALİL şENER: Olur muydu olmaz mıydı ona geleceğim. şimdi buhar makinesi şüphesiz önemli bir yeniliktir ama varsayın ki buhar makinesini sobacılar yapıyor. Eski kasabaların bir kenarında böyle görürsünüz küçük zenaatkarların olduğu yerler vardır ya işte orada sobalar, maşalar, mangallar yakarlar. Diyelim ki şöyle bir soba gibi bir şey yapıyorlar üstüne de kazan koymuşlar. Burada bir şeyler kaynıyor. Bu da aşağı yukarı sıra sıra bütün sobacılar yapar gibi bir sürü

imalatçı zenaatkar yapıyor. İsteyen bunları satın alıyor eve getiriyor şuraya bir kayış bağlıyor bir takım işler yapıyor.

MUSTAFA KÖKSAL: Şimdi hocam yalnız bu buhar makinesinin icadını 17. yüzyıl diyorlar, bundan çok çok gelişmiş makineler var, robotlar var bu çok basit kalıyor.

HALİL ŞENER: Şimdi eğer boy boy sobacılar bunu yapsaydı isteyen alsaydı sanayi devrimi olur muydu? Ben iddia ediyorum ki olmazdı. Peki, sanayi devrimi o zaman nedir? Bir icadın önemli olması mıdır? Mesela önemli icatlardan birini söyleyeyim size. Tekerleğin icadı çok önemli bir icattır. Mezapotomya'da icat olmuştur. Mısır'a 500 sene sonra gelmiştir.

MUSTAFA KÖKSAL: Sivri bir fikir üretebilir miyim burada arkadaşlar? Tekerlek bence dünyanın en şanssız icadır. Keşke icat olmasaydı. Çünkü doğal yapıya ters. Ben canlıları inceliyorum hiç tekerlekli bir canlı yok. Şimdi insanlığın doğanın genel gelişimine ters bir icat. Onun için başımıza gelmeyen bela kalmadı bu tekerlek yüzünden.

HALİL ŞENER: Peki, tekerlek icat oldu da Mezapotamyada veya Ürdün'de veya Mısır'da böyle bir sanayiciler mi doğdu? Tekerlek sanayileri, araba sanayicileri, kentleşme bir takım büyük gruplar kendi kendine sanayileşme süreci dediğimiz şey olmadı. Toplumu değiştirmede tekerlek. Kullanımı yaygınlaştı. Tekerlek veya icatlar sanayi devrimini yapmadı. Başka şeyler yaptı ama sanayi devriminde bir icat yapmadı. Başka önemli bir icadı söyleyeyim size. Hani bizde Lagari Hasan füze yapmış gökyüzüne çıkmış, kanat takmış uçmuş falan denir ya, ilk füzeyle yanılmıyorsam benim bilgilerimize bir de tarihi yönüyle ilgili olarak örnek kullandığımda hatalarım olabilir. Şimdi peki bu füzelerde geriye füze fabrikaları var mı? Bu füzelerin imal edilmesi için kömür ocakları çalışıldı mı? Açıldı mı, gelişti mi? Demirler döküldü mü? Bu füzeleri kullanan ordulara büyük siparişler söz konusu oldu mu? Füzelerin patlayıcılığını yapan başka yerlerdeki kimya sanayileri doğdu mu? Bunlar birbirlerini desteklediler mi? Böyle bir şey yok. Türkler veya Çinliler hangisi yaptıysa ki ben Bülent hocama katılıyorum Türkler yapmıştır.

MUSTAFA KÖKSAL: Anadolu Bölgesi'nde yapılan kazılar var arkadaşlar 1905 yılında Alman bilim adamları yapmışlar. Bunu daha sonra 1930'lu yıllarda Atatürk Türkçe'ye çevirtmiş. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde orijinal kitabı var. Türk tarihinin miladından XV. yüzyıla kadar gittiğini, göçebe bir toplum değil Çinlilerden daha yerleşik saraylar yaptıklarını, yerleşik şehirler kurduklarını ve o zamanlardan çıkan kazıların tüm verileri o kitapta. Bilimsel bir kitaptı yani. Bunlar yavaş yavaş Batı'da da kırıldı artık Batı da bunu kabul etmeye başladı. Orada bir sivil toplum örgütleri. Batı da artık Türklerin Ortaçağ karanlığını aydınlatan bilginleri yetiştiren bir ulus olduğunu kabul ediyor. Bunları bilin kendinize olan öz güveniniz açısından söylüyorum. Bunlar çeşitli sitelerde de var zaten. Bilgi birikiminizi artırırsanız iyi olur.

HALİL ŞENER: Şimdi ben daha ilginç bir icattan bahsedeyim. Orta Asya'nın Batı Kuzey bozkırının ortasında Tuva denen bir yer var. İlk demir çelik ocağı ve ray döşenmesi ve rayların yürütülmesi burada olmuştur. Fakat Tuva'dan büyük bir demir çelik medeniyeti bir süper güç çıkmamıştır. Demek ki Tuva'da maden ocaklarının işletimi, rayların demir yollarının kullanılması icat edilmesi Cengiz

Han'ın büyük büyük kılıçlarının yapılmasının dışında bir işe yaramamış. Toplumlarda kırılma noktası olmamış.

MUSTAFA KÖKSAL: Hocam o zaman ihtiyaç duyulmamış. Osmanlı yavaş olduğu için buharlı sanayide kullanmada. Yalnız mucitlerin kabahati yok burada. Mucit çıkarır makineyi, tezgâhı devlet politikası olmasında ne yapsın. Ne zaman bu devlet sıkıştır başına bela gelirse o zaman.

MUSTAFA KÖKSAL: Buluşlar olmasa sanayi devrimi de olmuyor. Benim görüşüm de bu.

HALİL ŞENER: Ama ne oldu da sanayi devrimi oldu. Şimdi ben şunu tespit ettim. Buhar makinesi icat olduğu zaman değil, buhar makinesinin ilginç bir yerde kullanıma girmesinden sonra kırılma noktası oldu. Şimdi Stefanson denen bir adam var. İngiltere'nin ihtiyaç maddelerinin çok büyük oranı dışarıdan geliyor. Gemilerle geliyor ve o dönemde bu gemiler yelkenli olduğu için uygun rüzgârın yakalanması çok önemli. Eğer herkes mal getirebilirse bütün gemiler Londra limanına girip malını boşaltabilirse orada kar yok, çünkü fiyatlar düşüyor ama kimsenin gemisi uygun rüzgâr bulamadığı için giremezken bir tek gemi girerse onun malları çok pahalı satılıyor ve buradan ciddi bir kar doğuyor. Şimdi Stefanson denen adam bu buhar makinesini almış kayığa takmış. Olmuş size buharlı gemi. Şimdi şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor. Başka gemiler malını pazara sokamazken bir firmanın gemisi malını pazara sokuyor ve büyük kar elde ediyor ve bu çarpıcı bir değişikliğe neden oluyor. Bana göre devrim burada başlıyor işte ve ben diyorum ki önce bir icadınız olacak hocama hak veriyorum.

HALİL ŞENER: Aslında yenilik mi diyelim. Bu icadın kar getirebilir bir icat olması lazım. Eski Sovyetler Birliği yıkıldıklarında milyonlarca patent vardı ama bu patentlerin çoğu binde üç buçuğu geliyor galiba bir işe yarıyordu. Yani kar doğurabilir bir ticari anlamı olabilir mi? Geri kalanının ticari hiçbir anlamı yoktu. Siz alınacak satılacak kar etmeyecek bir şeyi icat etmekle toplumda sanayi devrimi yapamazsınız.

MUSTAFA KÖKSAL: Bugün için herhangi bir icadın, ekonomik bir değeri yoktur. Ancak o icat gelecekte çok büyük ekonomik değeri olan icatlar yapılması için bir başlangıçtır arkadaşlar. Bunlara ticaret literatüründen baktığımız zaman yığınla örnek bulursunuz. Buyurun hocam. Özür dilerim. Sizin sözünüzü kestim.

HALİL ŞENER: Şimdi Stefanson'un durumunda şu oluyor; icat devreye giriyor. Diğer gemiler seyre bakarken bu gemi herkesi geçiyor, malları satıyor ve kritik bir nokta, kar dağılıp gitmiyor. Kar o buharlı gemiye sahip olan şirketin kasasında toplanıyor. Toplanması çok önemli bir şey yoksa sermaye olmuyor. Yoksa bir bilgisayar programı geliştirdiniz. İnternete koydunuz. Bir milyar kişi çıktı. Kar da bu ama o bir milyar kişinin hayatında bir gelişmeye neden olabilirsiniz. İnsanlığın genel bilgisinde yapım bilgisinde ama onun sermaye olarak toplulaşması çok önemlidir. Çünkü sanayi olarak toplanabilirse ve müteşebbisin elinde sanayi olarak toplanabilirse onun gerisi gelir. Bu icattan sonra gelirler bir firmada toplanıyor. Gemi ticaretten dolayı durdu. Şimdi bakın bizim Yavuz Sultan Selim örneğine çok ters bir olay yaşanıyor. Bu adamın namı duyuluyor. Bu gemi buharla, kömürle çalışıyor rüzgârı beklemiyor. Büyük bir avantajı var. İngiltere kraliçesinin kulağına gidiyor. Kurmaylarıyla düşünüyor ve

bu adamı çağırıyor. Adamın elinden icadını almıyorlar arkadaşlar. Kraliçenin yaptığı tarihte sapma noktasını oluşturan davranış bu.

HALİL ŞENER: Muhtemelen bizde olsaydı icadını elinden alırlardı. Belki adama para verirlerdi.

MUSTAFA KÖKSAL: Veya tahrip ederlerdi.

HALİL ŞENER: İcadını elinden almıyor. Ne diyor biliyor musunuz? Donanmam için 100 adet yapar mısın? Kraliyet donanması buharlı sisteme geçecek. Burada çok ilginç bir şey oluyor. Bu adam dünyanın ilk gemi makineleri fabrikatörü oluyor. Sanayi devriminin birinci sanayicisi ve süreç böyle başlıyor. Böyle buhar makinesinin icat olmasıyla falan başlamıyor. Toplumsal organizasyonda büyük değişiklik doğuracak. Peki, böyle neler kalıyor. Size çağdaş sanayinin kaynaklarından orijinal sanayilerden bazı örnekler vermek istiyorum. Mesela demir çelik alanını alalım. Gruplar vardır Almanya'da. Hani Hitlerin tanklarını topları yapan gruplar. Dünyadaki ilk demir çelik sanayicisidir arkadaşlar. Keza lastiğin içerisinde ilk havayı koyan Dunlop ağır yüklerin taşınmasına çığır açan ilk taşımacılık devrimini başlatan adamdır. Dunlop dünyanın ilk hava ile şişirilmiş lastik imalatçısıdır. İlk dizel motoru yapan mercedeslerdir. İşte Avrupa'nın sanayisi ile Türkiye'nin sanayisi böyle kökenlerden geliyor. Şimdi ben Türkiye'de sanayici görmek istediğim zaman şunu görmek istiyorum. Türkler önemli bir şey icat etmişler bir müteşebbis elinde bu icat büyük bir tesiste büyük bir firmanın şeyi olarak üretiliyor, buradan kar doğuyor, buradan istihdam doğuyor, buradan dünyaya nam salan bir firma doğuyor. Buna inputları yani girdileri sağlayacak başka işletmeler doğuyor bunun çıktılarını başka sanayilerde kullanacak diğer işletmeler geliyor. Bunun rakipleri doğuyor. Belki miras yoluyla belki mühendislerin kaçması yoluyla bunun benzeri başka rakipler doğuyor ve böylece kendi kendini besleyen sür git bir sanayileşme süreci başlıyor hani şu kırılma noktasına bakmıştık ya şu süreç başlıyor ve bir daha durdurulamıyor. Hayırlı mı, hayırsız mı ama insanlığın serüveninde bir dönüm noktasında yeni bir rota.

Şimdi Avrupa'da bu oldu. Peki, tek başına mı oldu? Bir üçüncü yol daha var. Üç tane kırılma noktası var. Bize göre ikisi çok önemli. Bir tanesi Almanya'da piyasa ekonomisinin hukukunun icat olmasıydı, ikincisi İngiltere'de sanayi devrimi icadının büyük bir imalathane büyük bir kurumun doğmasına neden olmasıydı. Kurumlaşma. Bu ikisi bir araya geldi. Çağdaş devlet. Çağdaş devleti de Napolyon icat etti arkadaşlar. Çağdaş devlet çok basit olarak şudur. Tek bir hukuk bütün vatandaşlar ve aynı hukuk yazılı çalışma, yazılı bürokrasi ve sektörel organizasyon. Bunu biraz açarsak eskiden Avrupa ülkelerinin içinde çeşitli derebeylikler, alt yönetimler vardı. Bir çeşit davranış gösteren ya da suç işleyen bir vatandaşın, bir derebeyin kafasını kesiyordu öbür tarafta belki o davranış suç bile olmuyordu. Şimdi Napolyon dedi ki Pirenelerden Ren nehrine kadar aynı suça aynı ceza. Aynı duruma aynı kural. Böylece bütün Fransa alanında tek tip hukuk oldu. Başka bir şey bu hukuk devletinin işleyişi yazılı olacak dedi arkadaşlar. Biz bugün devlet memurları olaraktan her gün yazı yazarız. Birbirimize görüşler yazarız, karalar yazarız. Yalnız burada bir açılım yapmak istiyorum. Yazılım hukukunu icat eden biz Türklerizdir. Roma İmparatorluğunda da yazılı bazı belgeler varmış şüphesiz ama her türlü yönetim icraatı yazılı yapılmıyor. Valiler tayin ediyorlardı, komutanlar tayin ediyorlardı. Onlar kimi yerde kafalarına göre takılıyorlardı. Her adımın her icadın her gün

yazışma geleneği Osmanlıdan kalma bir dünya mirasıdır. Dolayısıyla Osmanlı arşivleri bütün insanlığın yakın geçmişine ait en önemli en değerli hazinedir. Çünkü bizden daha önceki yapı olan Roma İmparatorluğunun böyle bir birikimi günümüze kalmamıştır. Zaten günlük çok fazla yazılı uygulaması da yoktur. Şimdi Napolyon yazılı çalışmayı da icat etti. Aslında yeniden icat etti demek lazım. Çünkü Türkler de vardı. Bir şey daha yaptı. Sektörel organizasyon. Bölge yönetimi okullar açmayacak. Bir tane Savunma Bakanlığı kuruyor. Her tarafı asker Savunma Bakanlığı toplayacak. Bir tane Eğitim Bakanlığı kuruyor. Bütün işlerini Fransa içinde bu organize edecek. Bir tane Tarım Bakanlığı kuruyor tarım kararlarını bu adam alacak diye. Bu sektörel organizasyon Osmanlıda da vardı. Tek tip hukukta vardı, yazılı çalışmada vardı. Size isterseniz yazılı çalışma ile ilgili küçük bir anekdot anlatayım. Hani en büyük amiralimiz vardır ya Barbaros Hayrettin Paşa. Şimdi Barbaros Hayrettin Paşa Akdeniz'de bir takım yararlılıklar göstermiş. Diyorlar ki seni büyük büyük devletin donanmasının başına amiral yapalım. Gidiyor kendi atama kararnameyi yazıyor. Barbaros Hayrettin'in kaptan-ı deryalığa atanmasına diyor. Ne yapsak bu kararnameyi. 8 at değiştirerek Bağdat'a gidiyor. Çünkü Başbakan Sokulu Mehmet Paşa Bağdat önlerinde savaşta ve Sokulu Mehmet Paşa bu kararnameyi imzalıyor. Kararname kime sunulacak. Bugün Cumhurbaşkanıya sunuyoruz. O zaman da padişaha sunuluyordu. Sokulu Mehmet Paşa'nın imzaladığı kararnameyi istanbul'dan geri getiriyor yine 8 at değiştirerek ve padişaha sunuyor. Sunan Başbakan diyelim. O zamanki sadrazam Sokulu Mehmet Paşa sunulan makam padişahlık. Konu Barbaros Hayettin Paşa'nın kaptan-ı deryalığa atanması, onlar öyleyken biz atamaları böyle yapıyorduk. Biz bugünde aynı atamaları yapıyoruz aynı şekilde ama artık bütün dünyada bizim gibi yapılıyor. Şimdi ben diyorum ki bizde çağdaş devlet vardır ama sanayi devrimiyle piyasa ekonomisi olmadığı için biz biraz bir şeyler kaybettik. Çağdaş devlet nasıl yayıldı? Şimdi Napolyon Fransa'nın organizasyonunu değiştirip çağdaş devlet uygulamasını başlatınca Fransa'nın büyük bir enerjisi çıktı. Alman derebeyinin ikisi ne yapmıştı? Şimdi bak ona da aynısını yaptı. Önüne gelen ülkeyi ilhak etti, Moskova'ya kadar gitti. Avrupa'nın diğer ulusları şaşkırdılar. Yani ne oluyor da Fransa bunları başarıyor. Napolyon bunu nasıl yaptı. İncelediler. Napolyon organizasyonunu değiştirmiş. Fransa'da çağdaş devlet icat olmuş. Çağdaş devlet de böyle böyle yapılanmış. Onlarda takir ettiler. Sonra Avrupa'nın bu seri başı ulusları sömürgecilik yaptılar ve dünyanın birçok yerini işgal ettiler. Sömürgelerle de devletler kurdular. Aynı yapıyı oralara da taşıdılar. Dolayısıyla çağdaş devlet bütün dünyaya yayıldı. Bugünkü devlet yapılanmasının ana hatlarıdır ve bugün için bunu çağdaş devlet olarak adlandırıyoruz. Aslında Türkler de mevcuttu. Napolyon'da tekrar gündeme geldi ve bütün dünyaya yayıldı. İşte Batı'nın çıkış yapmasına neden olan kırılma noktalarından biri de budur. Peki, Batıda bunlar olduktan sonra güçlenme oldu ve Batı zaptedilemedi. Biz neden bunları yapamadık. Batı'da neler olduğuna bir iki örnek daha vereyim. Batı fazla büyüktü biz monobloktuk. Monoblok bizim avantajımızdı genişliyorduk. Teknoloji değiştikten sonra toplumsal organizasyon değiştikten sonra bizim monoblok olmamız aleyhimize çalışmaya başladı. Batının parçalı olması hatta birbiriyle kavga etmesi gelişme için olumlu etkiler vermeye başladı. Bu ne demek? Şimdi Piri Reis'in haritasını biliriz değil mi? Çokta övünürüz. Atlas Okyanusunun adam haritasını yapmış. Piri Reis haritasını icraya hükümete sununca gereği olarak ne yapıldı? Ne zaman sunuldu ve devlet de buna nasıl değer verdi? Ne oldu? Ben bunu bilmiyorum. Acaba sadrazam veya bir vezir bunu sakladı mı? Çünkü Avrupalılardan önce bu bölgeyi haritalayabilen bir ulusun bu bölgede bir şeyler

kazanmadığını görüyoruz. Bu bizim herhalde büyük bir yönetim zaafımızın bir ipucu olsa gerek.

MUSTAFA KÖKSAL: Bir şeye cevap verebilir miyim hocam? Mimar Sinan. Bu cevabı bahsedilen yüzyıl. Ondan ben konuşmamda da bahsettim. XVII. yüzyılın şu son şeyleri. Mimar Sinan biz sanıyoruz ki işte devlet her türlü desteği sağlamış bu küresel durumu ortaya çıkarmış. Gerçektende ben Mimar Sinan belgeselini yaparken Alman bilim adamlarıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Prof. Kazım Çeçen'le ilgili çalışıyorlardı, Mimar Sinan'ın eseleri üzerine. Bana şunu söylediler. Biz dediler Mimar Sina'nın uyguladığı tekniği çözebilmek için alınımızın derisi çatlıyor. Yani nasıl bir teknik yapmış, çağdaş bilgilerle bunları çözmek için alınımızın derisi çatlıyor. Gerçekten böyle bir insan küresel düzeyde ürünler ortaya çıkarırken iki kez ipe gitmiş kıl payı hayatını kurtarmış yani. İdam olmak üzereymiş. Saraydaki nadanlar öyle bir fitne fesat üretiyorlar ki ya bu adam bunuda yaparsa bunuda yaparsa gelir bizim buraya sadrazam olur bizim karakterimize uygun değil dedikoduyu sevmez fitne fesatı sevmez iş yapmayı görevden alır böyle tembel tembel bizi burada oturtmaz biz bunu biran önce defedelim. Bir sürü entrikalar çeviriyorlar. Ben Mimar Sinan'ın montajını yaparken gözlerim yaşardı. Montajcı kızcağız dedi ki hocam dedi gözünüz mü bozuldu monitöre bakarken.

HALİL ŞENER: Batı Avrupa kapanırken biz ne düşündük neler yapmaya kalkıştık. Birkaç şey yaptık arkadaşlar: Birinci yaptığımız şey: İlimi bilimi ululadık. Dedik ki batıda ilim fen gelişmiş, bunlar çok önemli ilimde fende ileri gidersek batılılara yetişiriz kaybettiğimiz konumu geri kazanırız dedik. Bu doğrumuydu, yanlıştı desem hocam kızacak bana tek başına doğru değildir diyelim de anlaşalım.

MUSTAFA KÖKSAL: Kurumsallaşmadığı müddetçe ilim ve bilime değer vermek, hocam gibi mucitler çıkar ender kişiler çıkar, icatları uygulanır ama genel kitle bu işe girmez o zaman ülke gelişmez. Kurumsallaşması gerekir hocam kurumsallaşma üzerinde duruyor, ben de diyorum ki icat olmazsa kurumsallaşma olmaz ikisi beraber şimdi anlaştık. Kurumsallaşmayla mucitler yan yana olmalı sentezlenmeli.

HALİL ŞENER: Bir örnek vereyim bir anektot anlatayım size. Dışişleri Bakanlığı'nda toplantıdayız. Konu Avrupa çerçeve programına Türkiye nasıl katılsın. Ne kadar katkı versin. Toplantının genelini anlatmayacağım. Tübitak Başkan Yardımcısıyla yan yanayız güzel bir kavga ettik. Tübitak Başkan Yardımcısı dedi ki bilim çok önemli bilime önem vermezsek Rusya'nın durumunu görüyorsunuz. Rusya'nın durumuna düşeriz sonra göçeriz geri kalırız. Allah söyledi dedi. Tübitak Başkan Yardımcısı bilime önem vermezseniz Rusya'nın durumuna düşersiniz diyor bundan güzel laf olur mu? Dedim ki beyefendi bende Rusya'yı biraz sizin kadar biliyorum. Sovyetler Birliği çökmeden önce bilim adamı sayısı olarak Rusya Amerika'yı geçmişti dünyada birinciydi bir. İki laboratuvar kapasitesi olarak da Rusya en öndeydi. Hatta öyleydi ki Moskovaya 200 km mesafede önemli bir bilim kenti var.

Rusya çöktükten sonra bütün Avrupalılar oraya eğitime gidiyorlar çok önemli bir yer. Sibiry'a'nın ortasında meşhur Akademi Gorodok var. Ruslar bilimsel sırlarını icatlarını saklamak için haritalarda yeri gösterilmemiş gizli kentler kurarlardı. Gizli devlet mahalleleri kurarlardı. Oralara ya helikopterlerle inerdiniz askeri uçakla ya da tek bir trenle o trene binmeden askerler tarafından KGB' liler

tarafından bir güzel sorgulanır araştırılırdınız acaba sanayi casusu mu icatlarımızı çalacaklar mı? En çok bilim adamı belki en çok mucit en büyük laboratuvar kapasitesi ve en çok tescilli patent sayısı olan ülkeydi ve bu ülke çöktü. Tübitak Başkan Yardımcısı diyor ki bilime önem vermezseniz durumunuz Rusya gibi olur Rusya bilime önem verdide ondan çöktü.

MUSTAFA KÖKSAL: Bilime önem verdi ama Kurumsallaşmayı gerçekleştiremedi halkın tabanına indiremedi ikisi beraber olmalı.

HALİL ŞENER: Bu sunumda neler eksikti onları meydana çıkarmak üzere yapılıyor.

MUSTAFA KÖKSAL: Kısa zamanda da topladı zaten o alt yapı olduğu için Rusya birden bire topladı.

HALİL ŞENER: Biz Türkler bilime çok önem verdik, en azından sohbet düzeyinde çok önem verdik. Üç şey yaptık. Avrupalıların başarısı karşısında onlara haset edip şu üç refleksi gösterdik. Bir ilmi ululadık. İkincisi bu ilmi öğrenmek için yurtdışına öğrenci gönderdik. Biliyor musunuz yurtdışına devlet adına ilk gönderilen öğrenci Şinasi' dir. İktisat diye bir ilim çıkmış bunu öğrenelim diye gönderilmiş Şinasi, edebiyatçı olmuştur. İlim öğrensin diye gönderilen gençler Paris' teki İttihat Terakki'de toplaşmışlar. Fransız ihtilali'nden sonraki yayılan fikirler onlara cazip gelmiş, siyaset cazip gelmiş ve iş dönmüş dolaşmış siyasete demokrasi taleplerine ve padişahla egemenlik kavgası için yarışmaya mücadeleye gelmiş. Artık daha önemli bir yarışma var. Gücü zeval bulan göçmekte olan kaynaklara, imkânlarla, topraklara yenedünya canavarlar tarafından kapışılan tartaklanan bir ülkenin kendisine saldıran bu güçlerle yeniden rekabet gücü kazanabilmesi onlara karşı kendini savunabilmesi. Gençlerimiz nedense buna intikal edememişler. Hâlbuki onlar dışarıya öğrenci gönderilirken temelde yatan düşünce bu idi. Batı bize karşı büyük bir tehdittir. Onun ilmini fennini öğrenelim de yeniden kuvvetlenelim. Bu bir tanesi ve başvurduğumuz tedbir öğrenci gönderelim ve batının ilmini alalım. Bu yetmemiş ikinci bir tedbire başvuruyoruz. Danışman getiriyoruz arkadaşlar. Tedbirleri şaka demeyin bu tedbirleri hala uyguluyoruz biz ama sonuç alamıyoruz. Şimdi çok önemli danışmanlar gelmiş Türkiye'ye mesela örnek veriyim Çağdaş askeri sistemlerin kurgucusu Moltke, Osmanlı ordusunda danışmanmış. Ne zaman danışmandır. Osmanlının isyan etmiş valisi merkeze doğru hücumla geçip İstanbul' u alıp devlette saltanat değiştirme ihtimali çıktığı zaman Avrupalılar bu danışmanı göndermişlerdir. İsyân eden valiyle merkez berabere kalmıştır ve devlet ikiye bölünmüştür. Hâlbuki birinden biri yenseydi yani diyelim ki vali yenseydi merkezi Osmanoğlu sülalesinin yerine Kavala sülalesi olacaktı. Ama devlet devam etmiştir. Bu ikinci yanılığımız. Üçüncü yanılığımız var daha doğrusu uyguladığımız tedbirde derdimize çare olmayan ilmi almaya kalkıştık, danışman getirttik olmuyor fabrikasını da getirelim demişiz. E kurduğumuz ilk fabrikalar topçu ve hümayun makine kimya endüstrisi yani silah sanayi Mühendishane-i Hümayün yani tersaneler askeri tersaneler ve bunlar hala devam ediyor. Şimdi size tuhaf gelecek bir öneri ortaya koyacağım. Biz bu yolları takip ederken şöyle bir yanlışlık yapsaydık, hani diyoruz ya Almanya'da derebeyi X bir yanlışlık yapmış bir kırılmaya neden olmuş. Ne bileyim Kraliçe Victoria bir yanlışlık yapmış mucidin icadını alıp orduda kullanmak dururken adama sipariş vermiş gemi makineleri fabrikatörü yapmış. Bizde de şöyle bir yanlışlık biraz çirkin bir örnek olacak ama daha hayırlı daha ahlaklısını düşünemiyorum aklıma muziplik

geldi ve böyle bir olay kurguladım. Hani şarkılarda geçen aynalı martin tüfekleri vardır ya diyelim ki Osmanlı sadrazamının bir tanesi ordu için Amerika'dan tüfek alacak bununda bir Trabzonlu bacanağı Temel olsun. Rüşvet son dönemde yayıldı ya. Desin ki Martinciğim orduya yüzbin tüfek alıyoruz ama benim bacanağada bir silah atölyesi kuruversek ve martin firması bunu kabul etsin Trabzon' da silah atölyesi kurulsun. Sonra gün gelsin devran dönsün Sadrazam ölsün başka sadrazamlar gelsin Temel' in silah atölyesi devam ediyor iki tane oğlu var. Temel ölmüş, baba ölünce fabrikayı paylaşıyorlar. Ondan sonra biri bazı makineleri alıyor diğeri de eksik kalan makineleri tamamlıyor komple bir fabrika yapıyor öteki kendine düşen makinelerinin yanına kardeşine gidenlerinkinin benzerini yaptırıp o da atölyeyi tamamlıyor, size oluyor iki tane firma. Hani Necatibey Caddesi'nde bizim gençliğimizde bir moda çanta vardı sonra baktık bir moda çanta var birde yanında yeni moda çanta var meğer iki kardeşlermiş. Şimdi Temel'in iki oğlunun iki fabrikası oldu. Bunların mühendisleri, kalfaları değişiyor öğrendiler kaçtılar falan filan derken onlar da kendi imalathanelerini kurmuş olsun. Size 8 tane tüfek atölyesi olsun. Daha sonra Kırım Savaşı' na gidilecek orduya silah lazım. Yeni sadrazam diyor ki ihaleye çıkacam silah almak için. Şimdi dede Temel'in torunu Dursun 8 imalatçı arasından bu silah ihalesini nasıl kazanırım. Ben diyorum ki birkaç şey iddia ederdi. Derdi ki benim tüfeklerim bütün rakiplerin tüfeklerinden yarım kilo hafif asker daha kolay taşır. Başka on metre daha uzağa atıyor düşman menzile girmeden düşman mermisini sana değdiremeden sen ona değdiriyorsun çok güzel bir avantaj. Başka atış yaparken namlusunun ucu ısınmıyor diyelim şişme yapmıyor daha uzun süre dayanıyor vb. özellikler eğer bu tür özellikleri itibari ile bu 8 tane firmanın ürünleri yarıştırlıp en iyisi seçilerek ihale kazanılsaydı ve daha sonraki ihalelerde bizde kazanacağız diye diğer firmalarda tüfeklerini geliştirmek zorunda kalsalardı, işte size sanayi devrimi o an Türkiye' de olmuştu. Ama biz çok filozofik düşüncelere daldık fabrikalara danışmanlarını getirelim dedik özel teşebbüse dayalı sanayiciyi doğuralım bunu düşünmedik. İşte en büyük eksikliklerimizden biri bu. Derebeyi X in yaptığı eksiklik bu Kraliçe Victoria'nın yaptığını biz eksik bıraktık. Devlete kit kurunca ne oldu. Kit Batı'daki bir ürünü bizde de üretmek. Ama daha sonra onun yeni modelleri çıktı. Bizimki o yeni modelleri üretmedi. Kitten memurlar geldi gitti. Belli bir mal sahibi işe sarılan yeniden rekabet edeceğim diyen bir müteşebbislik olmadığı için bizim kitler dünyada yarıştığı sürekliliğin en son silahı üreten en son sistem malzemeyi üreten bir konumda olmadılar. Böyle bir gelenekleri böyle bir namları maalesef kitlerimizin yok. Keşke olsaydı. Ama olmadı olmuyor. Buna karşılık Avrupa'da oluyor hala devam ediyor. Avusturya' nın namlularının adı devam ediyor, nobelin patlayıcılarının adı devam ediyor, Amerikalı firmaların adı füze yapılan firmalarının adı hala devam ediyor. Şimdi bu yanılgılardan sonra biz çok kötü yönlere girdik ve bunu iç kavga haline dönüştürdük. Kalkınma nasıl olur diye felsefi düşünceler ürettik, analizler yapmaya kalkıştık dedik ki bir müslüman âlemi var. Bunun için de Türkler de var. Bir de Hristiyan âlemi var. Aslında Protestan demek istiyoruz ve bunların bir özelliği var; laikleşmişler dinde reform yapmışlar. Bunlarda yukarı çıkıyor. Bakın bakalım müslüman ülkelere hiçbir kalkınan ülke var mı? Yok. Terörist olan ülkelerde maşallah işte Hollanda'sı, Belçika'sı, İngiltere'si, Fransa'sı bir birleriyle zaman zaman savaşıyorlar.

MUSTAFA KÖKSAL: Özür dilerim dünyada en fakir ülkelerin içinde de yine Hristiyan ülkeler acayip şekilde sefiller. Her sene binlerce kişi ölüyor acından.

HALİL ŞENER: Biz bu analizi basite alıyoruz ve kendi kendimize basit çözüm uydurduk. Dedik ki müslüman ülkeler geri kalıyor dinde reform yapmış Protestanlığa geçmiş ülkeler ileri gidiyor. Öyleyse bunun sebebi din farkıdır. Ona adlar koyup ilerlilik gericilik falan değil. Keşke ilerlilik dediklerimizin reçetesi doğru olsaydı da Türkiye ilerleyebilseydi. Ama Türkiye sonuç alamadıysa ki sonuçta diğer sonuç alan bazı ülkelere göre ölçmemiz lazım. Onlar nereye gitmiş biz nereye gelmişiz o zaman bilimsel şüpheye bulunmamız lazım. Bizim ilerliciler galiba dogmatik bir şeyler söylemişler. Söylediklerinin içersinde bir rasyonellik bir sebep sonuç ilişkili yokmuş. Bu konuda acımasız olmalıyız arkadaşlar. Şimdi bir bilime eğilimli insanlarsınız. Basit bir reaksiyon düşünelim. Şöyle bir ocak, ocağın altına bir yanıcı madde koyduk. Yakıcı madde oksijen bir de tutuşturma sıcaklığı. Bu reaksiyonu kurguladık. Ateş yanıyor bu reaksiyon doğrudur. Yanmıyorsa bir şeyler aksıyordur. Ya tutuşturma sıcaklığı yerinde değildir, yanıcı madde yanıcı değildir, bir sebep vardır. Deneyin sonucu pozitifse o deney doğrudur. Şimdi kalkınma şunlardan şunlardan olur dedik dediklerimiz belki doğrudur belki yanlış ama bilimsel bir yaklaşım olması için deneyin pozitif sonuç vermesi lazımdır. Kalkınmayı kurgulayan ekiplerimizin doğruyu yakaladığına güvenebilirdik. Ama kalkınamadıysak fikirlerimiz aslında çok doğrudur ama kalkınamadık. Rusya çöktü gerçekten uygulanamadı. Demek ki pekte uygulanabilir bir şey değilmiş. Niye onun çok doğru olduğuna inanayım ki sonucunu ispat etseydin haklı olurdu hatır için haklı olunur mu ama Türkiye’ de biz bu düşüncedeyiz, öyleyse haklıyız. Karşımızdakiler öbür düşüncede onlar bizim için ötekiler, öyleyse onlar haksızlardır. Ve bizdeki o iki fikir akımı batılılaşmacılık ki bunun en önemli ögesi laiklik, diğeri kültürel değişiklikler, bir de bunlara tepki olarak muhafazakârlık veya kendi kimliğine sarılma gibi düşünceler var. Bunlara fazla girersem bizim yakın tarihimizin analizine girmiş olurum. Çok kısa kısa özetler vereyim burada tartışma istemiyorum zaten bunlarda çok iddialı da değilim, ben tarihçi de değilim. Batılılaşmak akınının en önemli şeyi İttihat Terakki Cemiyeti’ dir. Yurtdışında da dernekleşmiştir. Paris’ te dernekleşmişlerdir. Zalim padişaha karşı demokrasiyi bir kurabilirsek, teşkilatı esasiyi bir oturtabilirsek, meclisi bir açtırabilirsek, demokrasiyi bir getirebilirsek neden padişah yönetiyor biz yönetemiyoruz. Belki haklılardır bunlar güzel şeyler ama bunların şunun ilacı değildir. Bizi tartaklayan uluslar var bunlar demirle çelikle uğraşıyorlar. Menzili uzun demirleri var topları var gemileri var geliyorlar burnumuzun dibinde bizi taciz ediyorlar. Bizden Kıbrıs’ı alıyorlar, bizden Mısır’ı alıyorlar, bizden bir şeyler yapıyorlar. Biz bunların üstesinden nasıl geliriz. İttihat Terakki’ nin düşüncesinde maalesef bunlar eksikti. Bildiğiniz gibi İttihat Terakki Cemiyeti Paris’ te kurulmuştur. Kurucularından biri Dr. Nazım’ dir. Dr. Nazım’a Atatürk kendi döneminde asmıştır, İttihatçılar davasında asmıştır. Çok fazla yaygın bilinen bir şey değildir. Şimdi İttihat Terakki Cemiyeti ekolüne karşı bir ekol daha doğmuştur. Bunlar demişler ki ya din elden gitti bu adamlar frenk usulü giyinmeye örfüne özeniyorlar mason falan da oldular, batılılarla aynı kulüplerde kardeş olmaya çalışıyorlar. Ama batılılar da bizim etimizi budumuzu koparmaya devam ediyor. Hem bizim yöneticilerimiz batılılarla dost olmaya çalışıyor Mithat Paşamız şunlar bunlar hem de batının hücumu altındayız. Bizi batılılar eziyor. Bugünde öyle değil mi? Demişlerdir ki bunlar dinsizler cenabı Allah’ ın ipine sarılmıyorlar. Belki bunlarda gâvur şike yapmadıkları ne malum. Bunlar muhafazakâr cenabı Allah’ ın ipine sıkı sıkı sarılalım o zaman kuvvetli oluruz. Bu iki görüş de yanlıştır. Niye biliyor musunuz batının örfüne geçmek kültürel özelliklerini paylaşmak hatta laiklik devrimini almak batının kabarmayı nasıl başardığını temel sebeplerini, Sanayi devrimi piyasa ekonomisi, hukuk bunları

algılayabilmek zor şeylerdir. Onlar yanlış teşhislerle yanlış muayenelerle uğraştılar. Batı örfünde giyinmek, salonlarda dans etmek, güzel müzikler, içkiler içmek, plajlara gitmek, din kültüründen biraz uzaklaşmak, alafranga yaşam bunlar konfor olabilir ama batıyla yarışacak temel dinamikleri bunlar sağlamıyorlar. Kültürde batılılaşmak demek batının başardığını başarmayı bize vermiyor. Şimdi bu yanılmımıza bazı aşırı iddiaları ve örneklerimizi getirip ufak bazı deneyler yapacağım. Mesela iddialarınızdan çok farklı bazı örnekleri getiriyorum. Dedik ki demokrasi olmadan kalkınma olmaz. Arkadaşlar Çin' de demokrasi var mı? Batı standartlarına göre yok. Batılılar öyle diyor. Peki, başka örnek vereyim. Laiklik olmadan kalkınma olmaz dedik. Arkadaşlar İsrail laik değil. İsrail'in iyi kalkınmadığını hatta dünyada en iyi kalkınmadığını söyleyebilecek arkadaş var mı? Peki, başka bir şey daha söyleyeyim. Denir ki Protestanlık yani dinden uzaklaşma; dini katolik kabul edersek protestanlık onu bozmadır. Eski paganizm inancının dünyada ne kadar zengin olursan cennettede o kadar iyi yerlere gideceksin. Katolikler hâlbuki biraz daha adil olma yardımsever olma fakirin vereceği hesap daha azdır. Bizim klasik islamiyette düşüncemize benzer. Şimdi biraz Protestan olacaksın, biraz dinden uzaklaşacaksın gelişme buradan doğuyor. Şimdi ben size hani bizim dinler içinde dediği gibi kötü İslamiyet vardır ya tırnak içinde ondan daha kötü bir örnek vereyim. Doğu inançlarında reakarasyon vardır. Bir kadın eğer kocasını memnun etmişse ikinci defa dünyaya geldiğinde köpek olarak dünyaya gelebilir. Ordada sahibini memnun etmişse üçüncü defa dünyaya geldiğinde erkek olarak dünyaya gelir. Yani insanları sınıflamışlar kadını daha alta koymuşlar.

Benim ev arkadaşım vardı Amerika'da Sihti. Sihlik Amerika'da dindir. Bazı özellikleri Müslümanlıktan, bazı özellikleri Hinduluktan alınmıştır. Başlarına kocaman bir sarık sararlar. Hiç çıkarmazlar onu. Şimdi benim Sih arkadaşım dedi ki Hinduizm insan haklarına aykırı, neden dedim, çünkü orada kastlar var dedi. En alt kasttaki insan inancı gereği kaderine öyle razı olmalıdır ki işte o yaratıcı sistem ondan memnun olsun. Daha sonra öbür dünyada veya ikinci gelişinde yükselebilir. Yani bu dünyada gelişmeyi arzu etmemesi sınırlı yaşama alt tabakada kalmaya razı olması inanç olarak veriliyor. İnançların bir özelliği şudur. İnanca iman edersiniz ve sizi içerden kilitler. Onun dışına çıkacak o imanın dışında şeylere iman etmeye düşünmeye inanmaya başladığınız zaman günaha girme korkusuna girersiniz, dolayısıyla bir inanç size alt tabaka olmaya, fakir olmaya, yoksul olmaya, diğerlerinin hizmetinde kalmaya, eşitlik iddia etmemeyi öğretiyorsa, insan haklarına aykırıdır. Hindistan Hindu dolu. Hindistan çok iyi kalkınıyo arkadaşlar. Bizim ilericilerin dedikleri bir yana çok cani bir adam olsa Yahudi şeriyatçılar İsrail' de başarıyorlar. Eğer yeninin rantını ticari bir kar amacı toplayabiliyorsa bunu da sermayeye ekleyebiliyorsa o artan sermayeyle kurumlaşabiliyorsa yani fabrikasını kurabiliyorsa, şirketini kurabiliyorsa bu da ona girdi sağlayan başka şirketlerin çıktılarını satın alan başka şirketlerin gelişmesine neden oluyorsa rejim ne olursa olsun, iman edilen inanç ne olursa olsun kültürü ne olursa olsun orada kalkınma reaksiyonu zuhureder. Dolayısıyla bütün diğer düşünceler iddia ettiğimiz dünya görüşleri bizim kendi fikir egzersizlerimizdir, sevdiğimiz düşünce felsefelerimizdir belki uygulanması konfor usulüdür ama başta kalkınma deneyini başlatan şeyler değildir. Olsalardı reaksiyondan ateş çıkardı. Çıkmadıysa bu reaksiyon yanlıştır. Yani çok fazla batılılaşalım efsanevi kahramanımız Atatürk'ü şöyle sevelim, şöyle kızalım iyide bu reaksiyonu kim kurgulayacak. Bu reaksiyonu kurgulayıp çalıştırmayı başaramıyorsan bir zamanlar Çin kalkınamaz denirdi, niye, kültürel engeller var, Protestanlıktan çok uzak Çin kalkınıyor, Kore kalkınıyor öyle

demokrasi falan olmayan Japonya' ya kalkınma sıçradı tüm güneyde, Asya' da kendi sanayi devrimi oluyor, Hindistan' a geliyor. Onların yaptığını biz de birisinin yapması gerekiyor biz bu reaksiyonu yanlış yerlerden başlattık böyle yan gidiyoruz. Dosdoğru bu reaksiyonu kurgulayıp bizde de Batı'da gördüğümüz üretimlerin bir kısmı elbette geliyor ama mucit icat ediyor. Bu icadın büyük bir ticari rantı var bu ciro yapıyor, bu ciro sermayede toplanıyor bütün mevzuat uygun, bütün dışsal ekonomiler uygun. Buradan büyük şirketler oluşuyor artık bizim de Shellimiz, Generaldynamic'simiz, Generalelektik'imiz var diyorsak bu reaksiyon bunları doğurabiliyor diyorsak bir şeyleri yakaladık. Demiyorsak eksliğimizin ve yanlışımızın farkında bile değiliz. Biraz siyasi içerikli oldu ama çarpıcı anlatabilmek için arkadaşlara.

1950' ye kadar Amerikan kalkınması incelenmiş, deniyor ki Amerikan kalkınmasının %20 si sermaye ve emek girdilerinden doğuyor ama % 80 ini görgüde yapım bilgisinde ki değişikliklerle oluyor yenilikçilikten doğuyor. Peki, bu yenilikleri kim yaptı. Amerika' da 1950' ye kadar üniversiteler çok güçlü değildi matematiği çok iyi bilmiyorlardı. Rusya'dan adamlar geldi, trigonometriyi bilmiyorlardı ama yeni imalat yöntemleri göçmenlerle taşınıyordu. Amerika' nın bir özelliği vardı, böyle sıra dışı insanları kafasına göre takılmaları için fırsatlar vardı. Toplumsal veya yasal veya rejim baskılarıyla önleri kesilmiyordu.

MUSTAFA KÖKSAL: Amerika Birleşik Devletlerinin kurucularının hepsi mucittir arkadaşlar. Benjamin Franklin, Abraham Lincoln, Corc Washington, hepsinin patentleri vardır. Hepsi mucittir istisnasız. Franklin'i biliyorsunuz zaten, paratonerin. Lincoln'inki denizlerde karaya oturan gemileri kurtarma aparatıydı yani hepsi patentleri olan insanlar bilimsel devleti kuranların kafaları bilimsel ve teknolojik yapıyla oluşmuş kişiler.

HALİL ŞENER: Tamam son iki slayttayım. Şimdi ben diyorum ki arkadaşlar başarıyı sağlamak için bilim teknoloji var mı? Var. Bunun bir sanayi ekonomisine etkisi olmalı. Bu sanayi tabanlı ekonomi ülkeyi zenginleştirmeli hatta savunma sanayi yani silah yapabilmeyi askeri güce ve politik güce neden oluyor ve bu imkânları yine bilim ve teknolojiyi daha çok üretmek için de kullanabilirsiniz. Ama burada kritik bir şey vardır. Eğer bilim teknoloji sanayi üretimine neden olabiliyorsa size çalışır. Yoksa ürettiğiniz bilim size çalışmayabilir. Şimdi ben diyorum ki şu döngüyü kurmalıyız. Bir şey başarmak istiyorsak. Biz bu döngüyü kasıtlı olarak devlet iradesiyle kurmuyoruz. Tubitak' ı da yanlış kurduk. Tekno parkları kuruyoruz. Tekno Parklarda yakalanan balıkların yakalanan inovasyonların az bir kısmı patent alıyor patent alsa bile yani onların yerli üretime geçmesinde büyük kopukluk var. Türklerin en seçkin zekâsı bakımından en iyi argede çalıştırılacak insan sermayesinin yetiştirilmesi, okutulması, sen arge yapacaksın diye ayrılması güzel birşey.

MUSTAFA KÖKSAL: Tekno parkların içerisinde en başarılısı ilk Türk Kosgep aşağı yukarı 270 tane küresel düzeyde firma şey yaptı oradan mezun oldu. Dizayn grupta bunlardan birisidir. Yüzlerce ülkeye ihracat yapan kuruluşlar içerisinde birçoğu da patent sahipleri gizli bilgi sahibi olarak üretimlerine devam ediyorlar. Silikon vadisi' ne gidenler de oldu içlerinde.

HALİL ŞENER: Şimdi Tekno Parkı' da kurdunuz. Tıpkı madenler gibi sizin doğal kaynağınız olan bazı zeki insanlarınıza yetiştirdiniz, eğittiniz, boşta kalmasın dediniz Tekno Park'ıda kurdunuz. Bunlar deneyler de yaptılar.

Bir kısmı icatlar da yaptı. Buraya kadar yeterli değil arkadaşlar. Bu icatlar eğer sizin sanayinizde üretime girmiyorsa ve dünyaya yayıp gidiyorsa başka ulusları zenginleştirebilir ama sizi zenginleştirmiyor o kesin. Siz de üretime geçmeyen icat o ülkenin kalkınmasıyla ilgili değildir. Buna karşılık başka bir ülkenin bir icadı var. Japonların Amerikalıların yaptığı gibi siz o icadı çok erken öğrenip üstünde hafif değişiklik yapıp kendi ülkenizde üretiyorsanız kendi ülkenizde istihdam yaratıyorsanız, kendi ülkenizde kurumlar yaratıyorsanız, siz kalkınıyorsunuz kendi icatınız olmasa bile. Bu nedenle benim iddiam şudur. Arge yapmak icatları teşvik etmek önemlidir ama o icatlara sahip çıkmak o icatları sanayiye taşımak o icatların üzerine şirketler kurmak fabrikalar inşa etmek daha önemlidir. Şimdi Türkiye’ de bu döngüyü kimler kurdu. Kimler ne kadar anladı kimler ne kadar anlayabildi. Ben tarihe bakınca üç isim görüyorum. Birisi kızıl sultanımız Abdulhamit öteki Atatürk öteki Özal bir miktarda Prof. Dr. Necmettin Erbakan. Bana göre akşam notlarımı yazarken sultanın küçük bir eksiğini buldum. Sultan şunu yapıyor. Batı ile rekabet edeceğiz ama önce bir nesilleri eğitim üniversiteler açıyor. Başka çocukları yetiştirdik mühendisler, doktorlar falan bunlar boş kalmasın diyor. Yurtdışına beyin göçü de olmasın İstanbul Surları’ndan Çatalca’ ya kadar bir sanayi bölgesi kuracağım işte sanayi burada en büyük tüketim merkezi de İstanbul, buradan hem işçi olacak hem input bakımından hem girdi bakımından hem de çıktı bakımından, talep bakımından destekleyecek. Başka bir şey daha yapıyor. Ulaştırma ağı kuracağız diyor. Hicaz’a ve Bağdat’ a kadar demir yolları yapıyor. Diyor ki burada üretilen sanayi malları ülkeme yayılacak, insanlar bunları tüketecek bunların karşılığında kendi ürettikleri hammaddeleri demir yollarına yükleyecekler onlar da merkeze gelecek. Tıpkı Amerika’ nın doğusundan batısına doğru demir yollarıyla ve sanayi mallarının satılmasıyla geliştiği gibi. Tıpkı sanayi devi olan Alman’ların Fransız’ların geliştiği gibi. O sırada Fransız gazetelerinde bazı makaleler çıkıyor. Batı’nın sanayi devrimiyle yaptıklarını doğuda bir kızıl sultan yapmaya çalışıyor bu çok tehlikeli. Batı bunun biran önce çaresini bulmalıdır. Şimdi sultanın yaptıkları Sanayi Devrimi’nin kurgulanması bakımından bir hayli ileri şeyler ama sultanın yaptıkları kader senaryosu öyle ilerliyor ki işe yaramıyor. Çocuklar rejim yanlısı oluyor, siyasetçi oluyor işte o görkemli ordular, askerler ittihatçı. Peki, sultan kendisini gençlerine anlatamıyor. Ben çocuklar böyle böyle gizliden bir şeyler kurguluyorum ama amacım tekrar güçlü olalım askeri güç, sanayi güç rövanşını alalım tekrar kaderi tersine çevirelim düşmanlar duymasın ama planımız budur diye briefingler vermiyor çocuklara, çocuklarda Fransa’dan fikirler gelmiş zalim yönetim, hürriyet isteriz meclisler şunlar-bunlar çocukların aklını güzel şekerlerle dolduruyor. Şimdi çocukların aklında şu yok o zamanki düşünürlerin çok büyük ayıbı bu İngilizlerin direknotları var, direknot büyük uzun menzilli toplar, bizim neden yok. Bizim görevimiz bunları yapmak çocuklarda bu yok. Çocukların akıl hocalarında da bu yok. Padişahla içerde egemenliği paylaşmak için demokrasiyi getirmek için hayat konforu kazanabilmek için rekabet olabilir ama ülkeyi istilacı güçlerden korumak için bir rekabet için de kendinizi hissetmeniz lazım. Bence ikincisi daha önemli ve çocuklarda bu yok. En büyük zaafımız bu. Şimdi ve bu nedenle içerde bir ihtilaf olmuş. İşte ilericiler, gericiler, ittihatçılar, ittihatçılar macera aslında iki tarafta vatansever ama kalkınmanın sırrını bilmedikleri için vatanseverliklerini neye kanalize edeceklerini doğru bilmiyorlar ve bunun için çatışıyorlar. Yani yanlış karta oynuyorlar. Şimdi sultanın o şeyleri doğru derken hani başta kime giderdiniz kime göre reçete yazardınız dedim ya ne tür önlemler alırdınız o önlemlerin birçoğunu sultan almış. Çocukları okutacağız. Çocukları okuttukta mühendisleri yetiştirdikte boş mu kalsın işte fabrikalar

bilmem neler sanayi bölgesi. Sanayi bölgesinde nasıl bir hukuk sağladı onu bilmiyorum. Onu daha araştırmam lazım yani piyasa ekonomisi hukuku Osmanlı da geliştirildi de o sanayi bölgesine sunulabilir mi? Onu da bilmiyorum. O eksikse Sultanın eksigi bu olabilir. Sonra ulaştırma ağıyla bunu yaymak bu da güzel. Sentetik sanayi devrimlerini gördükten sonra ben bir eksigini buluyorum diyorum ki onun yanında ben olsaydım bugünkü aklımla bir de firmalara yapım bilgisini taşımak için teknoloji transfer ajansı diye kolaylaştırıcı aracı kurumlar kurardım.

MUSTAFA KÖKSAL: Kurmuş hocam. Öyle bir teşkilat kurmuş ki Edison'un Türkiye' ye İstanbul'a getirmek için çok masraflaryapmış.

HALİL ŞENER: İkinci bir şey; Atatürk. Atatürk'ün bir özelliği; Asker adam ama çok kültürlü. Atatürk'ü burada öne çıkarmamın sebebi asla rejim sevdasıyla falan değil. Ben Atatürkçülükle Atatürk'ü ayırıyorum arkadaşlar. Çok çarpıcı bir açıklama yapayım. Çok çarpıcı, Atatürk Atatürkçü değildir dersem bundan ne anlarsınız? Yanlış anlamamanız için ben bunu açayım. Atatürk kendi zamanında ülke şartlarını sorunları analiz etmiş sonuçta başardığına göre bayağı iyi analiz etmiş. Çözüm önerisini bayağı iyi kurgulamış ve bunu uygulamış uygulamayı da başarmış bir adam. Atatürkçülüğü ise şöyle tarif ediyorum. Bir efsanevi şahsiyeti ululamış onun çevresinde geliştirmiş onun gibi veya vasıflı yetenekli basiretli bir insan olmayı sağduyulu insan olmayı değil, bir şahsiyete yakınlık sevgi bir takım onu övmeyi her şey zanneden içinden Atatürk gibi Atatürk' ün yarısı gibi onda biri gibi insanlar çıkarmayı asla düşünmeyen sanki bir ümmet zihniyeti gibi bir işte şunlar şunlar iyidir, çünkü Atatürk dedi. Atatürk iyi demişte yani diğer Türk insanları yetenekli, vasıflı, akıllı insanlar olmasınlar mı Amerikalılar İngilizler olurken yani bizim doğrularımız Atatürk söylediği için mi doğru yalnızca Atatürk'ten güzel bir örnek çıkmış bizlerinde onun gibi akıllı ve başka Türk büyükleri gibi akıllı başarılı insanlar olmamız gerekmiyor. İşte benim ayırdığım nokta bu ve bizim ihtiyacımız olan konulara takılmış insanlar değil bağımsız düşünen vasıflı vizyonlu program analizleri yapan sonuçta doğru politikalar kurgulayabilen ve risk alan ve tutturabilen insanlar. Atatürk' te bunlardan biriydi. Böyle bir insandı. Biz bunları sağlayamıyoruz maalesef.

DİNLEYİCİ: Pardon bir şeyde çelişki olmuş gibi geldi. Yani ben yanlış algılamış olabilirim. Hani siz Çin'i örnek verdiniz İsrail'i örnek verdiniz, işte bunların hiç biri şuna şuna engel değil, bu sanayi devrimine dediniz. Yalnız Atatürk' e olan savunduğum ya da savunmadığımla ilgili bir şey söylemiyorum neden böyle bir şey neden böyle bir engel olsun bu?

HALİL ŞENER: Şimdi Atatürk'ün sanayi devrimi bakımından örnek aldığım tarafı şu. Şimdi memleketin iktisadi olarak kalkınması gerektiğine tabiat olarak düşünüyor. Her tür insanın her vasıflı insanın her aydın beyinli insanın düşünmesini sağduyulu insanın düşünmesi gerektiğini üstelik devletin en üst makamında. Hiç bir başbakana Cumhurbaşkanıya nasip olmayacak kadar da gücü var. İzmir'de bir iktisat Kongresi topluyor. Bu işleri ben bilmem diyor ve insanları dinliyor. Oturumun başında duruyor bir arayış içerisinde ne yaparsak kalkınırız. Ve sağduyuyla sanayiler kurması gerektiğini keşfedebiliyor. Başka işadamları yetişmesini de gerektiğini de keşfediyor ama henüz Türkiye'de işadamı olup özel sermayesi olan insanlar yok ve kitler olarak basma fabrikaları, dokuma fabrikaları, kâğıt fabrikaları sanayi kurmaya başlıyor. Sultan

Abdulhamit' te sanayi kurmayı ummuştu. Atatürk özel müteşebbisin gelişmesi gerektiğini anlıyor hatta Celal Bayar'ı görevlendiriyor. İşte finansal müessese gerekiyor diye İş Bankası' nı kurduruyor yani iktisadi yönden zihni açık bir adam. Başka sanayiler kurulacak ama entegre ulusal bir ekonomi yaratılması gerektiğini de düşünüyor ve demiryollarını yaptırıyor. İktisadi gelişmenin bir yol haritasını yakalıyor.

MUSTAFA KÖKSAL: Avrupaya uçak da ihracat ediyor hocam. Ben bunun belgeselini yaptım evet.

HALİL ŞENER: Şimdi bakıyorsunuz adam asker kalkınmacı değil iktisatçı değil ama düşünce düşünce bir yol haritası yakalayabiliyor. Bir sürü şeyi belki bilmiyordu, belki patent enstitüsü kurmayı bilmiyordu, belki tekno parkı bilmiyordu.

MUSTAFA KÖKSAL: Patent yasasını Abdulhamit çıkarmıştı 1879 tarihinde. Ben de onun çıkardığı yasayla belgemi aldım, hatta bana geçen oturumda da söyledim belgeyi aldığım zaman şüpheye düştüm. 1879 yazıyor tekrar o zaman patent enstitüsü yoktu, sanayi mülküyet dairesine gittim dedim yanlış mı yazdınız buraya yok dediler bu yasa geçerli ve biz 90 da örgütlendikten sonra onun ilk kurucu başkanı da getirmişti buraya o enstitüyü yeniden kudurttuk yasayı yeniden değiştirdik 95 ten itibaren Türkiye' de çağdaş bir kuruluş oldu.

HALİL ŞENER: Şimdi ikinci isim Atatürk'ten sonra benim aklıma Özal geliyor. Özal'ı niye böyle algılıyorum diye bakıyorum. Özal özel şahısların müteşebbis olmasına çok ağırlık veriyor. Özal teşvikleri çıkarıyor insanlara sanayici olun diyor. Hatta o insanlar bilmez diye heyetler halinde topluyor nasıl ihracat yapılır, başka nerelerde pazarlar vardır, nerelerde fuarlar vardır, nerelerden yapım bilgilerini öğrenebilirler nerede mallarını satabilirler, bütün bunları öğretmek motive etmek üzere iş adamlarını teşvik ediyor kendisi onlara başlık ediyor. Başka ihracata yönelmek üzere firma kuranlara devletten kaynak veriyor ve Özal bir şey yapıyor. Belirli kesimlerde sınırlı olan Türk iş adamlarını Türk sanayicilerini büyük ölçüde gelişmiş sanayi ülkelerinden sağlanan ithalatın Türk Pazarı'nda dağıtılmasının o tekel gücünü kullanan iş adamları, batılı sanayilerin Türkiye'de dağıtan mümesilleri ithalat kotası pay sahiplerinden oluşan İstanbul'a sıkışmış Türk Toplumunun genel büyük kesimlerine yansımayan iş adamları bunların tekelinden bu müteşebbisliği sanayi işletmeleri Anadolu halkının mülkiyetine yayıyor. Adam yerine konmayan taşralı hacı hoca Anadolu normal eşrafının dükkân sahibinin zanaatkârın sanayici olmasını peşine düşüyor. Özal dönemini de anlattım. Üniversiteleri öyle bi çoğaltalım öyle çoğaltalım ki dedi gerek öğrenci olmak, gerek hoca olmak belli bir aristokrat kesimin tekelinde kalmasın, çünkü bu üst kesim her tarafı kaplıyamaz tabandan gelen genetik olarak önemli baskın karakterler taşıyan insanlar üniversitelerde hoca olabilsin. Hâlbuki bizim zamanımızda bir kürsünün profesörü oraya asistan gelecek hem de tanıdığından. Siyasi kampaşma vardı ama ondan daha önemlisi kendi çevre ilişkileri kendi muhafak ilişkileri önemliydi. Öyle taşradan gelmiş babası köylü bir çocuk sırf zekâsı iyi diye oraya asistan girecek. Mümkün değil. Burada bir örnek vereyim isterseniz size İhsan Doğramacı çok sevdiğim adamlardan biridir. Ankara Tıp' ta hoca. Diyor ki biz hastası çok olan nüfusu artan bir ülkenin çok doktora ihtiyacı var. Yeni hastane kuralım sınıfsal kazancımıza aykırı doktor sayısını çoğaltacak doktorların değeri azalacak diye atıyorlar. Doğramacı' nın bir özelliği var. Kerkük petrollerinde hissedar. En zengin Türk vatandaşı. Kişisel

servetinden aldığı güçle vakıflar kuruyor araziler alıyor onun üzerine önce bir Hacettepe'yi kuruyor. Hacettepe onun ne diyelim çıraklık dönemi diyelim. Onu beğenmiyor daha gelişmiş daha fiyakalı bir yer olarak Bilkent'i kuruyor. O da mikro bazda bir devrim yapmak Türkiye'de bir kamu kurmaya çalışıyor. Özal'ın bir özelliğinden daha bahsedebilirim: Özal haberleşme iletişim devrimini Türk toplumunda yaptı. Telekomu falan yaygınlaştırdı. Orada Telekom Genel Müdürü bir emekli paşa vardı. Onun hizmetlerini şükranla anmamız gerekir. Onun arkasından da rahmetli Emin Başar. O Türkiye' nin telekomünikasyon devrimini beraber yaptılar. Bilgisayarın önemli olduğunu o zaman onlar fark ediyorlardı ama Çin daha hızlı adım atmıştı ve Çin gençlerini bilgisayarla tanıştırmaya çok fazla önem veriyordu. Bugün Çin bir dev olarak dünyanın satın alma gücü kalitesine göre dördüncü büyük ekonomisi olarak görüyoruz. Şimdi Özal' ın da katkıları bunlar. Sanayileşme alanında ilginç bir isim daha var. Prof. Necmettin Erbakan. İttihatçı değil de muhafazakâr ekibin yani dinimize sarılıp cenabı Allah' ın ipine sıkı sıkı sarılalım bu batının tesirinde kalmayalım batılılar bizi yiyecek diyen otantik görüşlü Necmettin Erbakan' ın bir özelliği var. Sanayinin iç desenini biliyor. O zamana kadar Türkiye'nin yöneticileri sanayileşmiş bir ülkede sanayi deyince bunun içinde neler vardır. Bu kültüre çok sahip değiller. Ondan önceki başbakanımız inşaat yapmayı barajlar yapmayı biliyor ama kültüründe sanayileşme yok. Daha önceki başbakanlarımızda da bu yok. Atatürk devrinde bir sanayileşme atağı var ama İsmet Paşa' dan itibaren.

MUSTAFA KÖKSAL: Çok ciddi bir atak yalnız hocam orayı es geçti. Bakınız Türkiye'de 1930' lu yıllarda 1923' te Cumhuriyet kuruluyor ve enterasandır ve çoğu kadın ve yaşlılardan oluşan bir toplum olmasına rağmen çeşitli fabrikaların yanı sıra uçak fabrikasını kuruyor 36' da Norveç'i ve Danimarka'ya Türkiye uçak satmaya başlıyor. Ama 40' lı yıllarda bu fabrika sökülüp atılıyor. Şimdi ben bunun belgeselini yaptım ezbere konuşmuyorum, ilgili uzmanlarla konuştum. Mavi kuş ismi. Türkiye uçak satar hale geliyor bakınız 15–20 sene içerisinde. Sanayileşme yok diyemeyiz kurduğunuz bir fabrikanın yan dalları oluşuyor. Orada demircisi yetişiyor, kaynakçısı yetişiyor, malzemecisi yetişiyor, elektrikçisi yetişiyor ve sanayi o şekilde gelişiyor. Yoksa o zaman özel sektörün sermayesi yok bir şeyi yok ne yapsın devlet mecbur devlet yapacaktı bunları. Osmanlı'nın dış borçları da Türkiye' nin üzerine yüklenmişti yani o şartlar altında yapılması gerekenlerin en doğruları yapıldı yani.

HALİL ŞENER: Arkadaşımız uzun bir süredir soru sormak istiyordu isterseniz kısaca sorusunu alalım.

MUSTAFA KÖKSAL: Buyrun.

DİNLEYİCİ: Onlardan biraz farklı olacak ama şimdiki konuya değinmek istiyorum. Hani konuşmanın başında demiştiniz ya Osmanlı Devleti'nde ne olmak isterdiniz nasıl bir kurtarıma gitmek isterdiniz şeklinde ben Türkiye için konuşmak istiyorum. Deminden beri konuştuğumuz konuların hepsi geçmişte kaldı ve şuan kendi görüş açımdan söylüyorum tabii ne kadarı doğrudur kesinlikle bilemem sizler kadar ama şuan bizde çeşitli yönlerden çöküş içindeyiz. Konuşmanın başında Osmanlı'ya gitmek yerine keşke Cumhuriyet'in baş kısmına gitseydik de orayı kurtarmaya çalışmak için düşünceler yaratsaydık.

HALİL ŞENER: Oraya geleceğiz en sonu zaten ona gelip dayanıyor. Şimdi isterseniz kaldığımız yerden tamamlayalım. Prof. Erbakan'ın sanayinin iç desenini iç yapıtaşlarının birbiriyle iletişimini bilmesi gibi önemli özelliği yanında bana göre bir eksiği var. Ülkede sanayinin kurulması gözlemlerken sanayinin özel sanayiciler eliyle kurulması piyasa ekonomisi hukukunun daha canlandırılması konuları biraz hafif kalıyor. Prof. Erbakan'da kitçiliği görüyoruz. Prof. Erbakan'ın sanayi devrimi Rusya'daki Stalin'in büyük bir milliyetçilikle yaptığı sanayi devrimine benziyor. Hâlbuki o sanayi devrimi piyasa ekonomisiyle etkileşime girmediği için daha sonra çöktü. Şimdi ne yapmak lazım? Dolaylı yollardan sızıntı olarak var ama çok işler şekilde değil batı ülkelerinde işlediği şekilde bu döngü hala yok. Dolayısıyla tam sanayileşmiş ülke değiliz biz, yarım sanayileşmiş ya da yandan sanayileşmiş diyelim Avrupa'nın tesirlerinin ürünlerinin ülkemize gelip tanıtıldığı ama onlarda olan tepkimenin içerde kurgulanıp çalıştırılmadığı bir ülkeyiz. Sanayinin malları yansımaları ülkemizde görülebiliyor o gürül gürül o ana kurgu çalışır ana reaksiyon henüz yok. İnşallah sizler o reaksiyonu kuracaksınız.

DİNLEYİCİ: Hocam bir şey söyleyebilir miyim? Çok basit bir şey gözlemim var. Onu aktarmak istiyorum. Şimdi çocukların fikirleri var. İşin bilim ve teknoloji aşaması diyelim bunun çalışıp çalışmadığını test etmek için hayata geçirilmesi gerekiyor. Bir protipinin yapılması gerekiyor değil mi? Bu da sermaye gerektiriyor yani sanayiye buna ikna etmemiz lazım. Sanayi buna para harcayacağına ki bu on lira oluyor diyor ki Çin'den bir liraya getiriyorsam, niye ben senin için uğraşayım ki diyor. Çünkü geri dönüş olacak tekrar bilim ve teknolojiye düzenlemeler olacak, tekrar gelip yani orada bir tek ok çizmişsiniz ama şu bu tarafa doğru gelene kadar aslında orada epey bir para harcanması gerekiyor. Bunu niye yapsınlarki? İş adamı bunu neden yapsın?

HALİL ŞENER: Oklarda bazı eksiklikler var. Bunları akşam tespit ettim. Onlara ekleyim. Şu sanayi ve ekonomide doğrudan bilim teknolojinin üretilmesine bir etki daha var. Keza bilim teknolojiye doğrudan savunma sanayisine etki edebilir ama o zaman bu kurgumuz karmaşıklaşır.

DİNLEYİCİ: Karmaşıklıkta mücadele edilemiyor bizden çok daha iyi ve ucuz yapan insanlar var.

HALİL ŞENER: Benden çok ilginç bir şey istiyorsunuz. Her zaman geçerli olan sihirli bir kalkınma formülü yoktur.

DİNLEYİCİ: Bugünkünü bir belirleyelim.

HALİL ŞENER: Zamanımızdaki bilim hangi değişkenler arasında oluyor. Buradan bir analiz yapacağız ve biz bu işin içinden nasıl çıkarız bunu bulacağız. Başka bir şey sorunları çözerken yaklaşım değiştireceğiz. Şöyle diyeyim. Elinizde 20m lik bir boru var buradan suyun akmasını bu uca akmasını istiyorsunuz. Ama yirmi otuz yerden de tıkalı. Akımı hangi tıkanıklık engelliyorsa onu çözmedikçe diğer engelleri çözmekle sonuca ulaşamazsınız. Bundan yanlış çözümler veya dogmatik çözümlerimize getirmek istiyorum. Mesela iki Türk bir araya gelince ne konuşur ne olacak bu memleketin hali memleketi nasıl kalkındırırız. Bence dogmatik yaklaşım, deriz ki eğitim çok önemli insanları eğitmemiz lazım. Şimdi eğitim önemli mi değil mi bir analiz yapalım ve bu eğitimi ululayan bir meslek bir yakınlık duyduğumuz sebebiyle yücelten bir

skolâstik yaklaşımı bırakın sevgiyi saygıyı bırakalım. Çocuğu aldınız çok iyi eğittiniz ülkede istihdam edemediniz yurtdışına gitti, ne oldu beyin göçü ülke kalkındı mı? Peki, eğittiğiniz çocuğa masraf ettiğiniz çocuğa siz değilde yabancı sermaye geldi istihdam etti. Ama yabancı sermayenin bir özelliği var. Bu bir market büyük bir alışveriş merkezi veya akaryakıt istasyonu kendi ana gövdesinin ana ülkesinin ürettiği ürünleri getiriyor getiriyor satıyor. Sizin eğittiğiniz çocuk çok iyi. O çarşıyı çok iyi yönetiyor diğer Türk rakiplerinden çok başarılı ve diğer Türk fabrikaların firmalarının ürettiği malları ezip geçiyor Fransız mallarını pazarlamakta çok başarılı. Türkiye’de Fransız malları Alman malları satılıyor bu başarının mimarları Türk ve istihdam Almanya’ya karşı oluyor, Fransa’ya karşı oluyor. Türkler mallar güzel diye bunun marketinden alıyorlar ama çocukları işsiz geziyor. Malları güzel güzel alabilmek için tarlayı tapanı satıyoruz. Ben Gök kültüründen bir örnek vereyim. Bir köylüler düşünün kaynakları az herkes gelecek nesilleri için torunlarının geleceği için kaygılar içinde çalışıyor. Bir ailenin hayırsız oğlu vardır ama bu oğlan çok güzel bir şey yapar. Kadife fistanlar alır herkes mutlu kendisi kumara çapkınlığa dalmıştır ama bu işi tarlaları satarak yapar. Şimdi annesini refah yaşıyor ama tarlayı tapanı satarak yaşıyor. Şimdi bu doğru bir yönetim midir? Başarılı bir yönetim midir? Şimdi bir ülke düşünün; çok güzel ithalat yapıyor yabancı sermaye marketler açıyor, yabancı sermaye dağıtım zincirleri açıyor, yabancı sermaye sıfırdan Türkiye’de üretilmeyen teknoloji ve sanayi fabrikaları kurmuyor, eğer bizim kurduklarımız varsa onları satın alıyor. Türkiye’nin coğrafi olarak güneşi var biz Avrupa soğuşunda yaşlılarız deyip kendine emlak finans satın alıyorlar ilerde böyle lüks konaklarda oturan zenginler olacaklar. Ama sokaklarda fakirler huzuru bozmasınlar diye yine bizim Türklere de güvenlik görevlisi tutacaklar o Türklere tartaklayacak. Bodrum’da barlar sokağında bir bara gittiğin zaman ordaki Türk görevliler animasyoncu senin gelmeni istemiyor. Seni küçük gâvurlar varken sen ne geziyorsun burada şöyle otur diyor, burnundan getiriyor. Lokantalar var. Şöyle yemek listelerini caddelere koymuşlar yemek isimleri hep yabancı. İngilizler geçerken çıkıp onları selamlıyorlar hatta bir yerde belediye başkanı su elektrik faturalarını İngilizce yazıyor daha ilginç Didim’de bir tabela gördüm ‘I wish need a state’ yani İngilizler emlak alacakları zaman apartman dairesi ev alacakları zaman bu işin ticaretini de başka bir soydaşlarına yaptırıyorlar. Onun karıda sende kalmasın. Onların kültürlerinde araba kiralamak çok yaygın bir şey, firmada yabancı şoförler Türk. Türk şoför ordaki cirodan 10 lira alıyor 90 lirayı ‘rent a car’ firması alıyor. Organizasyoncu iş kurgusunun sahibi zengin sınıf daima onlar olacak biz tarlaları arazileri onlara ucuza vereceğiz, çünkü satın alma gücümüz onlardan zayıf onların yanında düzen bozucu disiplinsiz üstü başı kirli yaramaz potansiyel suçluları mı oynuyacağız yoksa buna isyan edip biz boşa güreşeceğiz, başaracağız arkadaş iddialı olacağız arkadaş, biz batıcı değil batılılar gibi batıya rakip, batılıya eşit olacağız arkadaş mı diyeceğiz? Mustafa Kemal Paşa bana göre böyle demişti.

DİNLEYİCİ: Benim size sorum şu konuda olacak mesela siz bahsettiniz Abdulhamit dediniz Abdulhamit’in kurduğu tren yolundan ve trenden bahsettiniz fakat Atatürk’ün kurduğu tren yolu ne oldu biliyor musunuz? Orada bütün o tren yolları sadece ama hocam bu da çok önemli peki onlarla nasıl mücadele edeceğiz? Mesela siz dediniz ki Atatürk’ün kurduğu uçak fabrikasından bahsettiniz sizce onun sonu ne oldu? Nasıl kapandı o fabrika.

HALİL ŞENER: İsmet Paşa zamanında Amerika kapat dedi.

DİNLEYİCİ: Amerika neden kapat dedi on bin yaptığımız şeyleri beşyüz bin liraya vercem dedi.

MUSTAFA KÖKSAL: Kıbrıs harekâtında yedek parça imalatı.

DİNLEYİCİ: Bunlar çok önemli şeyler.

MUSTAFA KÖKSAL: Bakın hocam sunumunu bitirsinde benim de söyleyeceklerim bazı şeyler olacak eğer izin verirseniz. Yoksa başka zamanlar çok burada da

HALİL ŞENER: Türkiye’de bakıyorsunuz birtakım tedbirler alınıyor ne tür tedbirler alınıyor. Eğitim reformu yapacağız deniliyor, Avrupalılar buna tepki göstermiyorlar. Niye? Demin örnek verdik, eğittiğiniz insan Avrupalı firmada da çalışabilir ve kişisel kazancını o firmanın başarısıyla organize edebilir, hatta Türkiye’ de nasıl yolsuzluk yapıldığını o firmaya öğretebilir. Firmanın ciro su arttıkça kendi primleri de artar gibi bir hesabı da olabilir, dolayısıyla eğitim zararlı bir şey değil. Başka sağlık reformu yaparsınız sağlık tesislerini ayrıca Türklerin hastalıklarının tedavi edilmesi de Avrupa’ya zarar veren bir şey değil, çünkü ülkenin rekabet gücüyle birebir irtibatlı. Dolayısıyla bütün reformların taktim edilmesi uzlaşma noktamız. Acı olan tarafı bu reformları yaparak uzun vadede Türkiye’de rekabetçi olacağını zannetmesi de mümkün bu reformları yaparak rekabetçi olmazsınız, egemen güce uyumlu kalkınırsınız. Egemen güçle paylaşımı yeniden hesap edelim eşitleyelim diyemezsiniz. Türkiye’de ne aksıyor? Kalkınmak için iradenin milli olması lazım. Mustafa Kemal Atatürk’ün bir sözü var. Kendi iradesinin dışında dış güçlerin başka güçlerin egemen güçlerin iradesiyle kalkınacağını zannediyorsa bir ülke aldanıyor tarih böyle bir şey kaydetmiyor. Türkiye’deki irade milli mi değil mi bunu yoksa burada zaaflarımız mı var bunu izleyicilerin takdirine bırakıyorum. İki irade varsayalım ki var irade milli, o konuda bir eksikimiz yok şimdi irade milli yöneticilerimiz bizim iyiliğimizi istiyorlar, hiçbiri dış gücün ajanı majanı değiller ama stratejik yönetimi icraat eden kadrolar var. Stratejik yönetim ve rutin yönetimden çok basit bir şey izah edeyim farkını. Stratejik yönetim demek farklılık yaratan kararları almak uygulamak demektir. İş adamısınız günlük işinize gidiyorsunuz inputlar geliyor, işçileriniz çalışıyor, çıktınız hazırlanıyor sizin orada varlığını gösteriyorsunuz müdürler işçiler sizi sayıyor. Her gün aynı iş bu rutin yönetimdir. Ama bu fabrikayı şöyle büyütme lazım, şunları şunları da üretmek lazım ya da bu üretim dalları karsız bunu kapatalım ya da bu fabrikaya şurdan şuraya taşıyalım. Bu işi burada bırakıp başkasına geçelim gibi ciddi değişiklikleri yaratan kararları almaya başladığınız zaman bunun adı stratejik yönetimdir. Ülkede de gidişatı izleyen başvekil olabilirsiniz üst bürokrat olabilirsiniz bunlar cari bütçe harcaması olan rutin yönetimlerdir. Ama ülkenin dokusunu değiştirecek yeni yatırımlar yapmak mevcut kapasitelerin niteliğini değiştirmeye kalkıştığınız zaman devletin işleyişini yeniden değiştirmeye kalkıştığınız zaman bu stratejik yönetimdir. Önemli olan stratejik yönetimi iyi yapabilmektir. Şimdi dedik ki stratejik yönetimi iyi yapan adamlarımız Mustafa Kemal Paşa, Özal gibi isimler var mı? Benim bir arkadaşım vardı, başka müşavir arkadaşım onun bir anektotunu söyleyim. Atatürk bugün bir reenkarasyon olsa başka bir Türk çocuğu olarak dünyaya gelse ama onun Atatürk olduğunu Mustafa Kemal olduğunu kimse bilmesin ama aynı deha aynı vizyon aynı enerji aynı kimlik var albaylıktan emekli olurdu diyor benim arkadaşım. General yapmazlardı diyor siz ne dersiniz deyin. Peki, Özal bir bürokrat olarak gelse onu planlama müşteşarı

yaparlar mı? Ben inanıyorum ki yapmazlar beni görevden alın ben müşavir oldum. Demek ki stratejik yönetimi icra edecek adamların vasirette neyin yanlış olduğunu görecektir ve değişecek adamları bir defa göreve getiremiyoruz, burada öyle bir sıkıntı var.

IMF nin Amerika Birleşik Devletleri'ni Avrupa'nın diğer uluslararası kuruluşların bizlere kurguladığı reçeteler var. Politikalar var. Bunların içerisinde bir takım şeyler bizim çıkış yolu bulmamızı öneren şeyler değildir. Bunları da söylemezler. O tür politikaları Avrupa kendisi için geliştirir. Amerika kendisi için geliştirir ama bizim gibi ülkeler için geliştirmez. Geliştirmek zorunda da değildir. Dolayısıyla Türk insanının stratejik yönetim makamında olan müsteşarın Bakanın her kim olursa olsun o eksiklikleri fark edip kendi kurgusunu kendisi yapması lazım. Onların önümüze koyduğu ezberin işe yaramaz kısımlarını fark etmesi lazımdır, hep beraber devlet memurlarının Avrupa'da şöyledir, Amerika Birleşmiş Milletler IMF şöyle bir konsept tanıttı diye düşünürlerse, o konsept belki dünyadaki egemen güçleri edilgen ülkeleri etkilemek için geliştirdikleri konseptlerdir. Bizimkiler de o dolduruşa çok sosyetik ve hevesli bir şekilde gelirler. Bunları aşmak stratejik yönetimi başarılı bir şekilde yapabilecek adamlar gerektirir. Stratejik yönetimde hata bakımından size ilginç bir örnek vereyim. En aşırı bir örnek. Osmanlı yenilmiş mütarekeyi yöneten bürokratlar mademki yenildik teslim olacağız. Önüne konan şeyleri kabul ediyorlar. Bu bürokratların o zamanki yöneticilerin önlerine koydukları şey ordunun silah bırakması yabancıların istedikleri yerlere asker çıkarmalarının kabul edilmesidir. Adamlar ellerini kollarını sallayarak kayıp vermeden Çanakkale'den geçip İstanbul'a direk noktaya getirdiler. Başka Haymana'nın sırtlarına kadar asker getirdiler. Peki, ne yaptın sonra ya bu iş olmadı dedi. Silahlar kaçak şuradan buradan silah buldum tekrar ordu kurduk tekrar dövüştük, madem tekrar görüşecektin hazır orduları hazır silahları niye bıraktın. Şimdi hazır orduları hazır silahları bırakan buyur sen benim yerimi boğazıma kadar işgal et ben sonra bir adam çıkar tekrar görüşürüz, tekrar müzakere ederiz diyen yönetime basiretli yönetim diyebilecek miyiz? Stratejik yönetimi iyi yapmışlar bunlar ülkeyi yönetebilmişler diyebilecek miyiz? Arkadaşlar bu ülkede bakan olursunuz, başbakan olursunuz, general olursunuz ama aslında hiç bir şey yapmadan gelip geçmişsinizdir, katkı vermeden gelip geçmişsinizdir. Hatta ülkenizde yanlışlar olurken onlara dur demeden onları algılamadan gelip geçmişsinizdir. Şu kadar generalliğim, bu kadar müsteşarlığım var memlekete hizmet ettim diye yalan yere övünürsünüz. Hangi değişkenlere ve bu değişkenler lehe mi tesir etti aleyhe mi? Hizmet sadece ondan doğar. Lüks takılmakla makam işgal etmekle hizmet olmaz. Şimdi ne dedik Türkiye' de irade doğru milli irademiz elimizde stratejik yönetimi yapacak insanlarda vasıflı, basiretli Türk evlatları ama çıkış yolu bulacak fikirleri var mı? Bu fikirleri doğru mu? Ya da o ülkeye onu kısıp alan onu baskı altına alan çeşitli güçlere karşı çıkış yolu sağlayabilecek bir konsept kurgulanabilir mi? Ben bu son sorunun cevabını burda vermiyorum ve Türkiye' de çeşitli iradelerin yönetim kontrolünü ele geçirdiklerinde ne yaptıklarına bakıyorum. Zaman zaman ordu ihtilal yapıyor değil mi? Ordu iradeyi ele alınca ne yapıyor? Sanayileşelim, rekabet gücü yapalım büyük güçler bizimle oynuyor bundan şöyle kurtuluruz diyor mu?

DİNLEYİCİ: Bir devrim arabasından söz ediliyor ben tam öyküsünü bilmiyorum ama belki siz biliyorsunuzdur.

HALİL ŞENER: Biliyorum. O zamanki Cumhurbaşkanı zorla bazı sivil mühendisler öyle bir devrim arabası dolduruşuyla hayırlı bir iş yapmaya zorluyorlar. O da çok küçük bahanelerle fiyaka bozulunca o gösteriye burun kıvırıyor. Hâlbuki sorumlu bir lider olsaydı şu çocuklar bir şey yakaladı. Atatürk olsaydı bunların arkasında dururdu dedi Şimdi ordunun iradesi ilerencilik gericiilikten bahsediyor tabii Atatürkçülükten bahsediyor ama temel çıkış kurgusunu sağlamak üzere bir gelişme var.

Evet, gelelim milliyetçilere; milliyetçi çizgi iktidara geldiği zaman ne yapıyor. MHP'nin programına baktım kooperatifçilik bir sürü şey var ama teknolojiyle sanayileşmeyi piyasa ekonomisini tepkimeye sokacak bir kurguya rastlamadım. O zamanlar siyasi rakipleri gibi bir başka çizgi sanayileşmeye vurgu yaparken bunlar da sanayileşmeyi dalgaya almaya iştirak ettiler, herkesle beraber dolayısıyla milliyetçilerin portföyü de ittihatçıların portföyüyle eksik bir zarf içindeydi. Bir Japonya'ya göre bir İsrail'e göre bir Çin gibi sanayi ve teknoloji bakımından kuvvetlenmesini onun askeri tesisleri olmasını hırpalanan bir ülke değil dik duran bir ülke olmasını istemek.

MUSTAFA KÖKSAL: Sözel olarak da hepsinin kaynağında da var bunlar.

HALİL ŞENER: Muhafazakâr irade de ne var? Eski muhafazakâr irade sanayi kurayım diyordu. Yeni muhafazakâr irade de o motifasyon geçirdi öyle bir milli bir damar eksilmiş gibi geliyor bana. Liberallere bakıyorsunuz onlar kaygısıznonlarda bir İsrailci, Japonya, Kore olalım kaygısını çok görmüyorum bir iddialı, bir emperyal güçler husubet tartışması da görmüyorum. Dini gruplara bakıyoruz, dini gruplar inançlara saygılı. Şunu görüyorum; müteşebbis insan basiretli bir insan, karar verebilen insan, yıldız insan, birşeyler başarmış insan, böyle insanlar yetiştirmiyorlar. ibadet etmeleri herkesin kendi hesabına. Bu yönde ihtirasları var mı? Ondan da emin değilim keşke olsa. Peki, Türkiye' de sonuçlanmış başka iradelere bakalım; zaman zaman dış güçlerden bahsediliyor. Ötekicileri satın alabiliyorlar profesörleri satın alabiliyorlar sivil toplum kuruluşları kurgulayabiliyorlar çalıştırabiliyorlar. Türkiye' yi büyük güç yapalım diyecek bir dış güç olduğunu zannetmiyorum. Zaten Mustafa Kemal Paşa ne demiş yani güçlenmek kudret sahibi olmak bir dış gücün iradesiyle olmaz, tarih böyle bir şeyi kaydetmiyor demiş.

Peki, dönem Ermeni çizgisi diyelim. Yalçın Küçük diye bir adam çıktı ve böyle bir sistematik durum var dedi. Ben bir sürü Musevi vatandaşımızın samimi vatandaş olabileceğini varsayıyorum. Ama İsrail de milliyetçilik yapan arkadaşlarım da oldu ama ülkeye ihanet ediyorlar diyemem, keza Yalçın bey' in bahsettiği bir dönmele sistemati bir durum var ise onların içinden çıkan bazı insanlar da memleketi samimi sevmiyorlar. Şimdi rahmetli Adnan Menderes'i başbakan olduğunu asla düşünmem Kıbrıs' ta her şeyi kaybetmişken söke söke Kıbrıs' ta Türkiye'yi hak sahibi yapmasını ama bunlar iyi örnekler varken belki Amerika İsrail kurgusuna çekim gösteren başka örnekler de olabilir. Gelelim Ermeni çizgisine Türkiye'de Varlık dergisi Ermeni Yahudi kavgası oldu. Ermeniler Türklere yakın bir topluluktur. Her ne kadar şuana dışarıda başımıza bir hayli belalar açsalarda Türk kültürünü Türk Dili'ni en iyi bilen insanlardır Türklere başka Türkleşerek Türk medeniyetine katkı vermiş önemli Ermenilerimiz de vardır, müzisyenlerimiz vardır ama emperyal gücün verdiği destekle ülkenin bir tarafında gördüğünüz vatan sahibi oluruz gibi tarihte tatsız kendilerine ve bize hadiseler yaşatmış olayları biliyoruz. Bunların devamı olarak

Türkiye'yi rahatsız edecek bazı şeyler olabilir ama böyle yöneticiler olduğunu ve böyle şeyler yapmaya çalıştıklarını zannetmiyorum. Bunun dışında etnikçi motifler var. Etnikçi motifler merkez kaçkuvetlerdir. Eğer bunları ana sisteme entegre ederseniz büyütmek için kullanabilirsiniz. İskoçlara, İngilizlerin savaşlarda kullanması gibi İngilizler savaşa giderken korangle çalar biliyorsunuz ama kontrolden çıkarsa kendi enerjisini tahrip edecek buradaki toplum mühendisliği önemlidir. Ben zannetmiyorum alehte çalışacak toplum mühendisleri bir hayli mesafe aldılar, orada kayıplarımız oldu. Tarih öyle akmak zorunda değildi. Çok haklı gerekçeler de yoktu biz bu işi biraz beceremedik. Bazı derneklerden bahsedelim. Masonlardan bahsedelim. Diğer bazı derneklerden bahsedelim hep Türkiye'de böyle şeylerin olduğu söylenir. Son dönemde bir takım sivil toplum adıyla yayılan dış güçlerin bunları finansa ederek göndermiyordu. Ama arkadaşlar şunu unutmayalım. Türkün Türke zararı hiç mi yok, Türk Türkle takım olmayı becerdi. Aralarından vasıflı olanı tepelersen kardeşim yönet demeyi becerdi birbirlerini tamamlayıcı yapılaşmayı becerdi, organizasyonu başardı da bu şeyler mi ben buna inanmak istemiyorum daha sonrasını katılımcıların takdirine sunuyorum. Zamanda yolculuk sorusunun cevabını isterseniz ben derdim ki sanayileşmeye rol vermek lazım sentetik sanayilerin yeri olarak özel sanayi bölgeleri kurmak lazım, eğitimle bunu ilişkilendirmek için eğitilmiş çocukları argeye yöneltmek lazım, hatta işletmeleri argeye yöneltmek lazım. Arge sonuçlarını sanayideki üretime taşıyabilmek yani teknoloji transfer ajansı kurmak teknoloji transferini ülkede çok kolaylaştırmak lazım, ondan sonra bu firmalar faaliyetini güzel reaksiyon gösterebilmesi için, güzel yaşayabilmek için, yasal düzenlemeleri sürekli takip etmek lazım bu takımın perde arkası devlet otoritesinin dışarıya karşı benim firmalarım nasıl rekabet ediyor. Benim hangi icatlarım hangi yeniliklerim değerli bunları nasıl muhafaza edebilirim. Pazarlarken bunları nasıl daha çok ciro yapacak şekilde pazarlayabilirim, benim mucitim zayıf birisi olabilir çok az bir parayla bir dış dünya, ben kendi fikri mallarıma nasıl sahip çıkabilirim bunları sermayeyle ve müteşebbis yöneticilikle nasıl buluştururum. Çünkü bu dünyanın en zor işidir bunları kolaylaştırıcı müesseseler kurardım ve zannetmiyorum Türkiye başını alıp daha hızlı giderdi tabii bütün bunlara devlet eliyle bu kurguyu eksik kalan taraflarını tamamlamak ve yönetmek başına bir kaza gelmesi halinde onlardan korunmak için devletin yöneticilerini iyi seçilmesi önemlidir.